

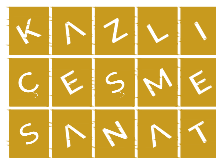
Kitaplar ve Kâğıtlar

31 Mayıs - 14 Haziran 2021

Kitaplar ve Kâğıtlar

31 Mayıs - 14 Haziran 2021

KİTAPLAR ve KÂĞITLAR

Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi Yayınları

Katalog No: 43
İstanbul, Mayıs 2021
ISBN: 978-605-7664-72-3

Koordinasyon: **Sertaç Güleç, Nurullah Yıldız**
Yayına hazırlayan: **Hasibe Turan**
Küratör: **Hasibe Turan, Şule Alabacak**
Proje Asistanı: **Zehra Kaya**
Düzeltili: **Yusuf Turan Günaydın**
Grafik Tasarım: **A-Z Kültür Sanat Ajansı**
Sergi Kurulumu: **Sergi Kur**

Baskı: **Kültür Sanat Basımevi**
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
ZB:7 No: 9/1 Zeytinburnu / İstanbul
Tel: +90 212 674 00 21
Sertifika No: 44153

Bu katalog 31 Mayıs 2021 tarihinde Kazlıçeşme Sanat'ta açılan "Kitaplar ve Kâğıtlar" sergisi için basılmıştır.

Eserin yayın hakları Zeytinburnu Belediyesi Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğüne, Asitane Kültür Sanat Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına aittir. Yayının hiçbir kısmı, yazılı izin olmadan, tamamen veya kısmen değiştirilerek yayınlanamaz, hiçbir yolla kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

KİTAPLAR ve KÂĞITLAR

31 MAYIS - 14 HAZİRAN 2021

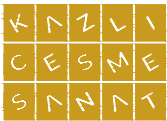
ZEYTİNBURBU BELEDİYESİ
KAZLIÇEŞME SANAT
Kazlıçeşme Mah. Abay Cad. 165
Zeytinburnu, İstanbul
Tel: 0212 415 58 58

Teşekkür

Afşin Belediyesi
Türkiye Yazma Eserler Kurum Başkanlığı

Katkı Sağlayanlar

Tülay Alpay
Asiye Bozkurt
Nuriye Doğusan
İbrahim Sami Özer
Gürcan Mavili
Ayşegül Bardakçı
Emel Sönmezşık
Sema Yekeler

İçindekiler

Sunuş - 7

Ömer Arısoy

Takdim - 9

Hasibe Nurhayat Turan

Kitabın Tarihi - 11

Tülay Alpay

Konservasyon ve Restorasyon - 19

Şule Alabacak

Duvar Arasında Saklı Kalanlar - 25

Hasibe Turan

Kâğıdın Tarihi - 43

Tülay Alpay

Geleneksel Kâğıt Yapımı - 55

Ahmet Rıdvan Çelik

Geleneksel Kâğıt Yapımında Kullanılan Malzemeler - 65

Şule Alabacak / Asiye Bozkurt

Kâğıt Mühreleme ve Aharlaması - 75

Gülcan Aydın

Mürekkep - 79

Mustafa Yıldız

Boya - 83

Gülcan Aydın

Fırça - 87

Gülcan Aydın

Cilt - 91

Gürcan Mavili

Çeşitli Kâğıt Örnekleri - 97

Süheyl Ünver Kâğıt Katoloğu

Doğu, Avrupa ve Osmanlı Kâğıt Örnekleri

ASİKA

Farklı Kâğıtlar Üzerine Hat, Tezhip ve Minyatür Çalışmaları - 145

Emel Sönmezışık Türkmen

Sema Yekeler

Gelecekte Geçmiş Bakış Sergisi - 155

İbrahim Sami Özen ve Öğrencileri

Sunuş

Sevgili sanatseverler,

Papirüsten kil tabletlere, parşömeden kâğıda yazının ve kitabın tarihi, aynı zamanda yeryüzü deneyimimizin de tarihidir. İnsanlığın belleği diyebileceğimiz yazı; onun varoluşunun ayrılmaz parçasına dönüştükçe işlevinin ötesine uzanmış; bir estetik tecrübe hâlini almıştır. Pek çok kadim kültürde olduğu gibi İslam kültüründe de yazı ve mürekkep, kâğıt, kâğıt, kâğıt, kâğıt gibi yazının araçları, aynı zamanda birer sanat / zanaat uğraşı sayılmıştır. Asırlar boyunca, bu alanlarda eşsiz zanaatkârlar yetişmiş, insanlığın ve İslam kültürünün kolektif belleği kâğıda, kitaba, yazıya “güzel”ce işlenmiştir. Hat, ebru, tezhip, minyatür gibi olağanüstü formları doğuran bu köklü gelenek, güzelin çoğaltılması prensibine uygun bir şekilde sanat malzemesinin üretimini de sanatsal uğraşın parçası olarak düşünmüştür. Öyle ki, kâğıt, mürekkep, boya üretimi, kitap kültürümüzün olduğu kadar sanat tarihimizin de ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür.

Asitane Vakfı’nın Belediyemiz bünyesindeki Kazlıçeşme Sanat’ta faaliyete açtığı “Konservasyon ve Restorasyon Merkezi”, insanlık mirasının ve Türk İslâm kültürünün nadide sanat formlarını adeta yeniden diriltmesi hasebiyle övünç kaynağı saydığımız bir atölyedir. Kitaplar ve Kâğıtlar Sergisi de bu merkezin ilk verimlerinden. Zeytinburnu Belediyesi olarak böyle kıymetli bir sergiye ev sahipliği yapmaktan onur duyuyor, Asitane Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı kıymetli Hasibe Turan Hanımefendi’ye ve sergide emeği geçen bütün arkadaşlarıma gönülden teşekkür ediyorum.

Ömer Arısoy
Belediye Başkanı

Takdim

İnsan yeryüzünü teşrif ettiği ilk günden itibaren yaşadıklarını, gözlemlerini, yorumlarını kalemi kullanarak taşların, tabletlerin ve kâğıtların üzerine yazarak çok önemli izler bırakmıştır.

Bu izler, bir taraftan toplumların geliştirici ve dönüştürücü gücünü oluştururken diğer taraftan da insan medeniyetinin temelindeki kültür, sanat ve tarihi birikimini ortaya çıkarmıştır.

İnsanlığın bu ortak birikimini, en doğru şekilde taşımak ve sonraki nesillere aktarmak müşterek sorumluluğumuzdur.

Bu sorumluluğun bilinciyle Asitane Vakfı çatısı altında bir grup kadın girişimci bir araya gelerek Konservasyon ve Restorasyon Merkezini kurduk.

Uzun bir hazırlık döneminden sonra kuruluş çalışmalarımızı tamamladık hamdolsun.

Merkezin temel misyonu, kültürel mirasımızın en önemli unsurlarından olan kalemin, mürekkebin, kâğıdın hikâyesini güncelleyerek geleceğe taşımaktır.

Zira kâğıdın nesillerden nesillere, coğrafyadan coğrafyaya asırlardır süren yolculuğu, hangi şartlarda nasıl imal edildiği, yüz yıllar sonra bizlere ulaşabilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Asırlık kâğıtların üzerindeki yazı, estetik çizimler, desenler bu desenlere renk veren mürekkepler ve kullanılan kalemlerin gizemi hâlâ tam olarak keşfedilmiş değil.

Çünkü sanat dönüşerek geleceğe yolculuğunu kesintisiz olarak sürdürmektedir. Buna eş zamanlı olarak bizlerin de bu yolculuğu anlama çalışmaları kuşkusuz devam edecektir.

Bizler eğitim ve sanat gönüllüsü kadınlar olarak, Asitane Konservasyon ve Restorasyon Merkezi'nin açılışı münasebetiyle, sizleri atölyemizde geleneksel kâğıt sanatlarında kullanılan malzemelerin yani, kâğıdın, mürekkebin, boyanın, kalemin o gizemli yolculuğunu aralamaya davet ediyoruz. Gelin kâğıda, kaleme, boyaya hep birlikte dokunalım.

İnsanlığın ortak mirası olan kültür ve sanat alanında yapılan her çaba, bizden önceki nesillerle aramızdaki bağları daha fazla sağlamlaştırırken bir diğer taraftan da bizimle aynı zaman dilimini paylaşan başka toplumlarla aramızda sağlam köprüler kurulmasına vesile olacaktır.

Bu münasebetle, çalışmalarımız esnasında bizleri yalnız bırakmayan, yüreklendiren, destekleyen Zeytinburnu Belediye Başkanımız Sayın Ömer Arısoy'a ve tüm belediye çalışanlarına teşekkür ederiz.

Hasibe Nurhayat Turan

Kitabın Tarihi

Tülay Alpay

Yaygın olarak kullanılan temel bilgi kaynaklarından olan kitabın günümüzdeki biçimini alması çok uzun bir süreç sonunda gerçekleşmiştir. Yazının icadından sonra insanlar, coğrafi özelliklere bağlı olarak değişen farklı yazı malzemeleri kullanmışlardır. Ağaç kabukları, ağaç yaprakları, levhalar, kil tablet, keramik vazo parçaları, topraktan yapılmış kaplar, taşlar, çeşitli madenler, keten bezi, fildişi, kemik, hayvan kabukları ve organları, bazı bitki kabukları, papirüs, parşömen ve kâğıt gibi yazı malzemeleri kitabın temellerini oluşturmuştur.

Mısır Papirüs Rulosu

Papirüs bitkisinden üretilen bir tür kâğıt olan papirüs, Antik Çağ'da kullanılan en önemli yazı malzemesidir. İlk defa Eski Mısır'da M.Ö. 3300'lü yıllarda elde edilen ve kullanılmaya başlayan papirüs, zamanla diğer Akdeniz ülkelerine yayılmış ve M.S. 11. yüzyıla kadar en kullanışlı yazı malzemesi olmuştur. Papirüs bitkisi Nil delta ve vadisinde bolca yetişen bir bitkidir. Eski Mısırlılar, papirüs bitkisinin saplarından kâğıt elde ederek yazı dünyası için bir devrim gerçekleştirmiştir. Belirli işlemlerden geçirilerek papirüs bitkisinin özünden elde edilen papirüs kâğıtlarının yazı yazmaya elverişli olanlarından "kitap" yapılmıştır. Papirüs kitap, genellikle rulo (volumen) biçimliydi. Yazılar papirüs kâğıdı üzerine sütunlar hâlinde yazılıyordu. Son sütunun altına eserin adı, yaprak sayısı, sütun ve satır sayısı gibi bilgiler kaydediliyordu. Temelde papirüs kitap, bükülü olarak saklanan ve açılarak okunan uzun papirüs rulosuydu. Papirüs rulosu biçimli kitap, dönemin temel bilgi kaynağı olmuş ve önemini uzun yıllar korumuştur.

En Eski Çin Kitapları

Nil vadisinde papirüs kâğıdının temel yazı malzemesi olarak kullanıldığı sıralarda Çin'de kitap sanatının gelişimi başlamıştır. Bu çerçevede Çin'de ortaya çıkan kitap biçimleri ağaç kitaplar ve ipek kitaplardır. Çin'de yazı yazmak için başlarda kemik, tosbağa başası (kabuk), yarılmış bambu kamışı sonraları ise ağaç plakalar kullanılmıştır. Ağaç kitaplar üzerine yazılar stil adı verilen bir tür iğne ile hafif çizgi çizilerek yazılıyordu. Çin'de edebiyatın gelişmesine paralel olarak ağaç plakalar yetersiz kalınca yazı malzemesi olarak ipek öne çıktı. İpek üzerine yazı yazmak için zamk, is, vernik ve Çin mürekkebi ile deve tüyünden yapılmış bir fırça veya bambu kullanılmaktaydı. Papirüse benzer parlaklık ve bükülgenlik gösteren ipeğin fiyatı oldukça yüksekti. Ağaç malzemeler ve ipekten üretilen bu kitaplar, Eski Çin'de uygarlığın gelişimini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Küçük Asya'da (Anadolu) Kil Tabletler

Günümüzdeki kitabın en eski dayanaklarından birisi de kildir. Kil, ilk olarak MÖ 3. yüzyılda kullanılmıştır. Yumuşak ve nemli kil tabletler üzerine harfler çizilmek suretiyle yazı yazılıyordu. Bu nedenle Asurlular ve Sümerler'in yazısı çiviye andırmaktadır. Tabletler üzerine yazı yazıldıktan sonra sertleşmeleri için pişiriliyordu. Günümüzde o zamanlardan kalma kil tabletler mevcuttur. Bu tabletler Asur krallarının kütüphanelerini ve arşivlerini oluşturmuştur. Ayrıca Asurlular, Babilliler ve Sümerler'de bunlardan başka önemli kütüphaneler de bulunuyordu. Buralarda sistemli bir biçimde kitap üretimi yapılıyordu. Ninova ve Babil tapınaklarında kitap çoğaltma atölyeleri bulunduğu bilinmektedir. Çivi yazısı tabletlerin bir kısmı da Küçük Asya'nın (Anadolu) bazı gelişmiş uygarlıklarında bulunmuştur. MÖ 1900-1200 yılları arasında en parlak dönemini yaşayan Hitit uygarlığının başkenti Boğazköy'de 15.1 büyük boyutlu tablet elde edilmiştir. Bununla birlikte her eseri, içerdiği tablet sayısını ve başlıklarını gösteren kataloglar ortaya çıkarılmıştır. Hititler Dönemi'nden kalan diğer tabletler ise dönemin önemli alışveriş merkezlerinden olan Kuzey Suriye'de Ras-Shamra'da çıkartılmıştır. Bu çerçevede Anadolu uygarlığının oluşmasında Hititlerin rolü de ortaya çıkmaktadır.

Grek Kitabı: Papirüs Rulosundan Parşömen Kitaba

Eski Yunan'da kitap başlarda papirüs rulosu olarak şekillenmiştir. Ancak parşömenin yazı amaçlı kullanılmaya başlanmasıyla zamanla parşömen kitap ortaya çıkmıştır. Yunanlar papirüs rulosunu MÖ VII. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte bilinen en eski Yunan papirüsü MÖ IV. yüzyıldan kalmadır. Grekler Dönemi'nden günümüze hiçbir rulo ulaşamamıştır. Ancak, Grek papirüs rulolarının 6-7 metre uzunlukta olduğu tahmin edilmektedir. Dürülü hâldeki bir el yazması rulo 5-6 cm çapında, elde kolaylıkla tutulabilen silindirik biçimliydi. Bazı ruloların uzunluğunun 6 metreyi geçtiği belirtilmektedir. MS IV. yüzyıldan başlayarak papirüs kullanımı azalarak sona erme eğilimine girmiş ve parşömen papirüsün yerini almaya başlamıştır. Bu duruma sebep olarak Mısır Kralının Bergama Kütüphanesi'nin, İskenderiye Kütüphanesi'nin önüne geçmesini engellemek amacıyla II. yüzyılın başında papirüs ihracatını yasaklaması gösterilmektedir. Bu durum kuşkusuz, coğrafyaya bağlı olarak kitabın oluşum sürecinde siyasetin etkisini ortaya koymaktadır.

Hayvan derilerine uygulanan özel bir işlemle elde edilen bir yazı malzemesi olan parşömen, MÖ III. binden başlayarak MS VI. ve VII. yüzyıllara kadar kullanılmıştır. Antik Çağ'da çok değerli bir yazı malzemesi olarak öne çıkan parşömen bu özelliğini uzun yıllar korumuştur. Parşömenin yaygınlaşmasında ve tercih edilmesinde papirüse göre birçok avantajı sahip olması etkili olmuştur. Papirüs yalnızca Mısır'da elde edilebiliyorken, parşömen hayvan bulunan herhangi bir yerde üretilebilirdi. Papirüse göre daha soğuk ve nemli bir iklim isteyen parşömen bu özelliğiyle farklı iklimlerde sağlamlığını koruyarak kullanılabilmiştir. Ayrıca parşömenin katlandığında yıpranma ve yırtılma sorunu bulunmamaktaydı. Başlarda parşömenin de papirüsteki gibi yalnızca bir yüzüne yazı yazıldığı ve rulo şeklinde kitap yapıldığı bilinmektedir. Ancak zamanla parşömen, iki yüzüne de yazı yazılabilecek şekilde hazırlanmış ve zamanla defter şekline sokulmuştur. Bu değişim, günümüz kitabına ulaşan sürecin en önemli evresini oluşturmuştur.

Rulodan Kodekse Geçiş: Tahta Tabletler ve Parşömen Kodeksler

Antik Dönem'de yatay rulo en yaygın kitap biçimi olmasına rağmen tahta tabletler ve parşömen kodekslerin kullanıldığı da bilinmektedir. Yazı tableti, 1-10 adet tahta ya da fildişi parçasından oluşan bir yazı tabletidir. Bu tabletler, menteşe ya da toka ile birbirine tutturuluyor ya da kenarlarına açılan deliklerden geçirilen bir iple bağlanıyordu. Tablet üzerine tebeşir veya mürekkep ile doğrudan yazı yazılabiliyordu. Ancak genellikle tabletin içi hafifçe oyuluyor ve balmumu dolduruluyordu. Böylelikle yazı bu tabakanın üzerine köşeli bir alet yardımıyla yazılıyordu. Bu şekilde tabletler çok yapraklı biçimde de üretilebiliyordu.

Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde kitap yapımında parşömenden yararlanma yönteminde bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak parşömenden tablette kullanılan biçimde kitap üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu yeni biçime "kodeks" adı verilmiştir. Bu terim, başlarda ciltli takım balmumu kaplı tabletleri ifade etmek için kullanılmaktayken, zamanla tek kenarlarından birbirine tutturulmuş, parşömen, papirüs ve kâğıt gibi bükülgen malzemelerden yapılan kitap biçimleri için de kullanılmaya başlanmıştır. Geline bu süreçle birlikte, kitap biçim değiştirmiş ve zamanla rulo kitap yerini kodeks kitaba bırakmaya başlamıştır.

Parşömen kodeks kitap biçimi, kullanım olarak rulo kitaplara göre daha pratiktir. Kodeks üzerinde aranan bilgi kolaylıkla bulunabilmektedir. Kodeks kitap biçimi, günümüzde kullanılan kitapla benzerlik göstermektedir. Diğer bir deyişle kodeksler günümüz kitabının gerçek anlamdaki atasıdır.

Çin'de Kâğıdın Bulunuşu

Roma İmparatorluğu'nda papirüs rulosu ve parşömen kodeksinin kullanıldığı dönemde Çin'de de yazılı uygarlığın gelişmesinde çığır açacak bir buluş doğuyordu. Modern kitabın doğuşunda önemli bir unsur olan kâğıt, Çin'de MS I. yüzyıl sonlarında icat edilmiştir. Çinlilerin kitap yazımında doğal olarak pahalı bir nesne olan ipekten yararlandıkları bilinmektedir. Önceleri kâğıt yapımı için paçavra ve diğer atık lifleri kullanan Çinliler, zamanla ağaç lifi, kenevir, jüt, bambu ve rami gibi bitkilerden elde edilen ağaçsı lifler kullanmaya başlamıştır. Çinliler, kâğıdı çok çeşitli amaçlar için kullanmışlardır. Mendil, ambalaj, yazma ve resim amaçlı ve tuvalet kâğıdı olarak kullanılan kâğıt, aynı zamanda adak törenlerinde, giysilerde, ev eşyalarında, şapkalarda ve uçurtmalarda da kullanılmıştır. Çin'de kâğıdın en yeni ve en önemli kullanımı kuşkusuz basım alanı olmuştur.

Günümüz uygarlığının temelini oluşturan kâğıt, matbaa gibi pek çok önemli buluşun Çin'de ortaya çıktığı; ama Çin uygarlığının gelişim sürecinde çok büyük bir etki uyandırmadığı görülmektedir. Bunun aksine anılan buluşlar Avrupa kıtasında pek çok gelişmeye itici güç olmuştur.

El yazması Kitap

Matbaanın bulunduğu 1450 yılına kadar kitaplar el yazması usulüyle çoğaltılıyordu. Kitaplar insan eliyle yazılıyor ve çoğaltılmaları tek tek yapılabilirdi. Batı'da el yazması kitapların çoğu kodeks şeklinde olmasına rağmen rulo biçimli kitaplar da mevcuttu. Kitap konusunda Yunanların etkisinde kalan Romalılarda kitap çoğaltma işlerini, özel yetişmiş köleler yürütmekteydi. Zamanla kitap yazımı, daha çok kilise görevi olarak görülmeye başlanmıştır. Genel olarak kitap çoğaltma işi manastırların "scriptorium" adı verilen yazı atölyelerinde yapılmıştır. Kilisenin el yazması kitap sanatı üzerine etkisi bütün Orta Çağ boyunca devam etmiştir. VII. yüzyıldan itibaren bu el yazmaları, İslam kütüphaneleri tarafından toplanmaya ve Arapçaya çevrilmeye başlanmıştır. Orta Çağ'da kitap çoğaltımı gene manastırlarda yapılmıştır. VIII. yüzyılın sonlarında el yazması kitaplarda Roman sanatı çağı etkili olmuştur. Yazı sanatında standart hâline gelen Karolenj yazı sistemi, XI. ve XII. yüzyıllarda uzun, dar ve sıkışık köşeli Gotik yazı biçimini almıştır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru üniversitelerin kurulmasına bağlı olarak kitap çoğaltan meslek kuruluşları ortaya çıkmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda kiliseye bağlı olmayan hattat, minyatürist ve kitap süsleyicileri yetişmiş; kitap sanatında, konularda ve şekillerde değişimler olmuş; tarih ve roman gibi yazma kitaplar ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'ın sonlarına doğru parşömenin, doğal olarak da el yazması kitabın pahalılaşması, yazı malzemesi olarak parşömenin yanında kâğıdın da kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, kâğıdın kitap yapımında kullanılmasında ekonomik faktörler etkili olmuştur.

Kâğıdın Avrupa'da Yayılması

Modern kitabın ortaya çıkışında kuşkusuz Çinliler tarafından bulunan kâğıdın Avrupa'da yayılması önemli bir köşetaşı olmuştur. Çinliler ile Müslümanlar arasında 751 yılında meydana gelen Talas Savaşı sonucu Müslümanlar, esir alınan 20.000 Çinli vasıtasıyla kâğıt yapımını öğrenmiştir. Semerkand kâğıdı Önyasya'ya ihraç edilmekteyken, Müslüman Araplar da kâğıt üretimine başlamışlardır. Kâğıt üretimi Bağdat, Şam, Hama, Trablus ve Kahire'de yoğunlaşmıştır. XII. yüzyılda Müslümanlar, kâğıt üretimini İspanya ve Sicilya'ya, XIII. yüzyılda da Hindistan'a iletmişlerdir. İspanya'daki kâğıt üretimi, 1492 yılından sonra Müslümanlardan Hristiyanların eline geçmiştir. Böylelikle kâğıt yapımı Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Kâğıdın Avrupa'da yayılması, basımcılıkta kâğıdın kullanılabilmesine zemin hazırlamış ve kâğıttan üretilen kitapların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Matbaa ve Basımcılık

El yazması kitaptan basılı kitaba geçiş, matbaanın icadıyla mümkün olmuştur. En eski zamanlardan beri matbaanın bilinen en eski örneğinin Çin'de ortaya çıktığı bilinmektedir. Tahta kalıp baskısı denilen bu basım türü geleneksel Çin basımının temel aracıdır. Çin'de tahta kalıpla yapılan baskının ilk örneği, dut ağacı kabuğundan yapılmış kalın kâğıttan elde edilmiş minyatür bir tılsım tomarıdır. Bu tomar, 6 m X 60 cm ölçülerinde olup üzerinde 12 tahta kalıp baskısı bulundurmaktadır. Dünyadaki en eski basılı kitap, 868 yılına tarihlenen Elmas Sutrası'nın Çince çevirisinin kâğıda basılı bir kopyasıdır. Çin'de hareketli harfler II. yüzyıl ortalarında bulunmuş olmasına rağmen tahta kalıp baskısı önemini korumuştur. Bu duruma neden olarak, Çincenin özelliklerinden dolayı hareketli harflerin işgücünde önemli bir tasarruf sağlamaması gösterilmektedir. Bu nedenle, dil ve alfabe gibi kültürel unsurların, uygarlık sürecindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceği saptamasını yapmak yanlış olmayacaktır.

Yüzyıllardan beri bilinen baskı makinesi Gutenberg'den önce, üzüm sıkma, kâğıt parlatma ve kumaşlar üzerine baskı yapmak için de kullanılıyordu. XV. yüzyıl başında, ahşap kalıplı harfler, İncil'den sahneler ve aziz resimleri ile birlikte basılmıştır. Ancak bu baskılar, kâğıdın arka yüzünün tahtaya sürtülmesiyle elde edilmişti. Gutenberg ise değişebilen harflerle baskı yöntemini (tipografi) geliştirmiş, baskıyı mekanikleştirmiş ve kâğıdın önemini anlayarak basımda kâğıdı kullanmıştır. Böylelikle basılı kitap ve çağdaş basımcılığın temelleri atılmıştır.

Kaynakça

- Atılğan, Mehmet (2006), “Antik Çağın En Önemli Yazı Malzemesi: Papirüs”, *Bilgi Dünyası*, 7 (2), 293-312.
- Bloom, Jonathan M. (2003), *Kâğıda İşlenen Uygarlık: Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*, (Z. Kılıç, Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dahl, Svend (1999), *Antikçağ'dan Günümüze Her Yönüyle Kitabın Tarihi*, (M. Dünder, Çev.), Ankara: Millî Kütüphane Başkanlığı.
- Dalkıran, Ömer (2013), “Kitabın Tarihi”, *Türk Kütüphaneciliği*, 27 (1), 201-213.
- Jean, Georges (2006), *Yazı: İnsanlığın Belleği*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Labarre, Albert (t. y.), *Kitabın Tarihi*, (G. Üstün, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öcal, Orhan (1971), *Kitabın Evrimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldız, Nuray (2000), *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Konservasyon ve Restorasyon

Şule Alabacak

Sanat eserleri toplumların medeniyet alanındaki gelişmelerini günümüze taşıyan, kültürlerini ve sosyal yaşamlarını yansıtan somut belgelerdir. Sanat eserleri bir mirastır. Miras ise ait olunan kültürün bir parçasıdır. Toplumun inançlarını, dünyaya karşı bakış açısını ve düşünme biçimlerini yansıtır. Ülkemizde ise bu yansıma, kültür ve doğa varlıklarımızın çeşitliliği içerisinde milli, manevi değerlerimiz ile birlikte barınmaktadır. Bize ait olan bu “miras” zenginliğini korumak ve sonraki nesiller için bırakmak bu kuşakların, geçmişle gelecek arasındaki bağlantıyı daha anlaşılabilir ve sağlıklı bir şekilde kurmasını sağlayacaktır. Geçmişin bilinmesi an'ın korunması ile sağlanır. Bu sebeple elimizdeki sanat eserlerimizin değerini kavramalı ve bilinçli bir şekilde hareket etmeliyiz.

Ülkemizde eğitim yetersizliğinden ve bilhassa tedbirsizlikten dolayı birçok eserin tahrip edildiği, yok olmaya terk edildiği hatta yağma edilerek zarar verildiği ya da kaçırıldığı haberlerini sıkça duyuyoruz. İçinde bulunduğumuz çağ, mevcut düzeninde gelişim ve ilerlemeye açık olsa da bu durum, -insanlık adına- çözümünde yerinde saydığımız bir sorundur. Yaşadığımız çevrede, değerli bir yapının duvarlarında gelişigüzel birtakım karalamalar yapıldığına muhakkak hepimiz şahit olmuşuzdur. Var olan güzellikleri mevcut şartları içinde korumak yerine onlara zarar vererek, daha kalıcı olacağını düşünen yeni bir neslin parçası hâline geldik.

Günümüzde modernleşme ve yenilik çerçevesinde gerçekleştirilen eylemlerin kültür ve doğa varlıklarımızın özünü değiştirdiği, bozduğu hatta yok ettiği gerçeği sıkça söz konusu ettiğimiz bir başka örnektir. Ama bilinmesi gereken gerçek şudur ki; toplumun yaşam tarzı, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değerleri ancak bu kapsamı doğru yorumlamakla anlaşılabilir. Kültür varlıklarının ister taşınır, ister taşınmaz olsun korunmasının en önemli gerekçesi bu değerleridir. Es-kiyi yok ederek yeniye doğru bir şekilde var etmenin olasılığı yoktur. Günümüzde koruma anlayışı bizler için mevcut olan değerli eserleri orijinal hâline sadık kalarak muhafaza etmek olmalıdır. Bu düzen ise ancak doğru bir eğitim ile sağlanabilir.

Bu sebeple kültürel mirasımızı kapsayan sanat eserlerimizi korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere bırakmak yalnızca kurum ve kuruluşların değil hepimizin görevidir.

Kültürel mirasın somut hâli “kültür varlığı” olarak adlandırılır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu madde 3'te¹ “Kültür varlıkları”; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.²” cümlesiyle tanımlanmıştır.

¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

² Taşınabilir Kültür Varlığı; bitki, hayvan ve insan kaynaklı olan organikler ve taş, cam, metal, toprak kaynaklı olan inorganik maddelerdir. Taşınamaz Kültür Varlığı; mezarlıklar, dini mimari, askeri mimari, yapı toplulukları ve sit alanları gb. Kültür varlığıdır.

“Koruma” ve “Korunma” ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu madde 3’te³; “Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.” şeklinde tanımlanmıştır.

Konservasyon (Koruma) objenin, zaman içerisinde oluşabilecek fiziki, kimyevi, biyolojik, mekanik ve çeşitli tahrip unsurlarıyla bozulup⁴ kimliğini kaybetmesini engellemek, belli koşullar altında güvenliğini sağlamak ve sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesini temin etmek için koruma amacıyla alınan önlemlerdir.

Restorasyon (Onarım) ise eserin özgünlüğüne zarar vermeden gelecek kuşaklara aktarabilmek için yapılan zorunlu müdahalelerdir. Aktif konservasyon çalışmaları içerisinde yer alan bir uygulamadır.

Koruma bilincinin ilk aşamasındaki en önemli basamak hangi objenin korunmaya değer olduğunun belirlenmesidir. Bu objeler, bir toplumun kimliğini ve kültürünü oluşturan her tür ve nitelikte olabilir. Bir vazo, şapka, mektup yahut mezar taşı bu objeyi oluşturabilir.

Koruma hususunda eseri içinde bulunduğu konumdan ayrı değerlendirmek gerekir. Eser ilk olarak doğru tanımlanmalı, tespiti ve belgelenmesi bu koşullarda yapılmalıdır.

Bu belge ve bilgiler topluma “koruma kültürü” başlığı altında anlatılmalı, tanıtılmalı ve koruma bilincinin yayılması sağlanmalıdır. Ayrıca bu yöntemle, toplumda sanat eserlerine karşı ilgi ve merak uyandırılması amaçlanır. Sanat eserlerinde güncel yaşanan problemler ve bu problemleri çözmek için ne tür öneriler geliştirilebileceği, uygulamaların nasıl olacağı bilirkişiler tarafından topluma anlatılmalıdır.

Toplumumuzda “koruma anlayışı” ve “koruma çabaları” çalışmaları, özellikle Sanayi İnkılabı sonrasındaki teknik gelişmelerin, hızlı nüfus artışının; doğal, tarihî ve kültürel kaynaklarımızı yok etmesi, mimarî mirasın tahrip olması tehlikesini doğurmasıyla önem kazanmıştır. 1961 Anayasası ile birlikte Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü bir hâle gelmiştir. 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı “Eski Eserler” yasası ile tarihi eserlerin korunmasına ciddi olarak ilk adım atılmıştır. Bu süreçte “İnsanlığın ortak mirası” kapsamında değerlendirilen bu varlıkların korunması ve geliştirilmesi hususunda düzenlemeler yapılmaya başlanmış, konu ile ilgili kurumlar oluşturulmuştur. Bu gelişim zamanla bir kurumu değil birçok kurumu içinde barındırmıştır.

Ülkemizde koruma, bakım-onarım ve tanıtım işleriyle ilgilenen resmî ya da özel kuruluşlar bulunmaktadır. Başta Kültür Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve bunlara bağlı kuruluşlar, belediyeler, vakıflar, dernekler olmak üzere birçok kurum ve kuruluş bünyesinde “koruma ve onarım” gerçekleştirilmektedir.

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁴ Bozulmalar, kimyasal değişikliklerden, böcek ve mikroorganizmalardan, fazla ısı, ışık ve nemden, objenin sergileme, depolama biçiminden veya insan hatalarından kaynaklanmaktadır. Koruma işlemi aynı zamanda gerek pasif gerekse aktif metot ve tekniklerle müdahale etmeyi de kapsamaktadır. Bundan dolayı konservasyon eser için yapılan en zararsız işlemdir ve objeyi mümkün olduğunca en az müdahale ile korumaya çalışır.

Merkezimiz ise Asitane Vakfının girişimiyle 2019 yılında “Asitane Sanat Eserleri Konservasyon ve Restorasyon Merkezi” olarak kurulmuştur.

Konservasyon ve Restorasyon Merkezimizde yanlışlıkla, kasten veya kařınılmaz⁵ olarak zamanla hasar görmüş kâğıt, tablo, seramik vb. “taşınabilir kùltür varlıkları” önceliğimize.

Onarımda kullanılan malzemelerin geri dönüşümlü ve evrensel nitelikte olması gerekir. Yapılan ve yapılacak olan her bir müdahale materyalin kimliğini hızlı bir sürede etkileyecektir. Bundan dolayı her şeyden önce eserlerin orijinalliğini kaybetmeden, en iyi şartlar altında kalmalarını sağlayacak şekilde sürecin planlanması ve bu yönde hareket edilmesi gerekir.

Bundan dolayı sanat eserlerinin onarımı ve korunması, uzman olan konservatör-restoratörler tarafından yapılmalıdır. Bu yönde eğitim almış kişilere değerli eserleri emanet etmek hem eserlere hem de bizlere fayda sağlayacaktır.

Unutulmamalıdır ki bu eserler yalnızca bizim değil tüm dünyanın kùltürel mirasıdır ve onları gelecek kuşaklara orijinal durumlarını olabildiğince koruyarak aktarmak hepimizin görevidir.

⁵ Biyolojik zararlılar tarafından hasara uğrayan, depolama olanaklarının sağlanamadığı durumlarda kimyasal ve fiziksel bozunuma uğrayan ve kullanımdan kaynaklı yırtılma, incelme, parça kaybı görölen taşınabilir eserlerdir.

Duvar Arasında Saklı Kalanlar

Hasibe Turan

Bugün kütüphanelerimizin en kıymetli eserleri, kuşkusuz el yazması eserlerdir. Asırlar önce yazılmış bu eserlerin günümüze kadar ulaşmasının temel nedenlerinden biri, kullanılan malzemenin, yani kâğıt ve cildindeki kalite ile işçiliğindeki ustalık ve inceliktir.

Zamanımıza doğru yola çıktıklarından itibaren, yazma eserlerin -hatta matbaa'nın icadından sonra basılan ilk matbu eserlerin her biri ayrı bir serüven yaşamıştır.

Aslında bu kitapların içerikleri kadar yolculukları sırasında yaşadıkları heyecan verici, öğretici ve anlamlı hikâyeleri vardır.

Kültür tarihimizin en kıymetli eserlerinden sayılan *Divan-ı Lügati't Türk*'ün, Ali Emiri Efendi tarafından bir sahafta bulunması ve sonrasında baskı sürecinde yaşananları hırdan çıkarmak mümkün değildir.

Her nadir eser günümüze ulaşma şansını maalesef yakalayamamıştır. Zira çok sayıda kitap gerektiği gibi muhafaza edilememiş, tarihin akışı içinde yokluğa mahkum edilmiştir.

Büyük savaşlar ve yıkımlar sırasında kitaplar bazen topluca yakılmış, bazen enkaz altında kalmıştır.

Kimi zaman çöpe atılarak kaderine terk edilmiş, kimi zaman da çeşitli sebepler dolayısıyla bazı kitaplar yasaklanmıştır.

Anadolu topraklarında medreselerin kapatıldığı dönemlerde okutulan kitaplar, sahipleri tarafından gizlenmiş, gizlenirken de genelde toprağa gömme yolu tercih edilmiştir.

İşte bu hikâyelerden biri geçtiğimiz aylarda Afşin'de yaşandı.

Afşin Belediyesi, 21 Şubat 2020 tarihinde, bir vatandaşın talebi üzerine eski toprak evini yıkarken duvarın içerisine gizlenmiş bir çuval kitap buldu.

Kitaplar, ailenin İstiklal Savaşı madalyalı büyük dedesi Mehmet İmamoğlu'na aittir. Medreseler kapatılınca kitaplarını evinin duvarları içine gömmüştür.

Afşin Belediyesi tarafından bulunan 40 kitap, Asitane Konservasyon ve Restorasyon Merkezi tarafından korumaya ve bakıma alınmıştır.

Kitapların tozu toprağı giderilmiş, haşerat ve mikroorganizmalardan temizlenmiştir.

Sayfaları tek tek incelenmiş, gerekli onarımlar yapılmıştır.

Her bir kitabın kimliği tespit edilmiş, eserler itina ile kataloglanmıştır.

Yüzyıla yakın iki duvar arasında saklı kalmış bu kitaplar, artık emin ellerde koruma altındadır. Önümüzdeki süreçte kitaplarımız Afşin'de, Ashab-ı Kehf Camii Şerifi Kütüphanesinde, sayfalarından istifade edecek araştırmacıları bekliyor olacak.

A- Tuhfetü'r-Rüşdî Karaağaci alâ Metni İsaguci

1286 (1869)

Müellifi Karaağacî Ahmed Rüşdî'dir. Arapça, el yazmasıdır. Varak numaraları verilmemiştir. 21,5x15,6 cm ölçülerinde, ciltlessiz, 18/19 satırlık bir eserdir.

Kitabın sonunda: "Bu şerh, Dârü't-Tıbâati'l-Âmire'de basılan nüshasından, fakir ve hakir kul Arif b. Abdurrahman b. Mehmed b. Ömer gözetiminde Efsus nahiyesinde yazıldı (istinsah edildi)" ibaresi yer almaktadır.

B- Ebherî'er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık

1286 (1869)

Arapça, el yazmasıdır. 21,5x15,6 cm ölçülerinde, ciltlessiz, 15 satırlık bir eserdir. Baş tarafında "Bu Hüsam Kati" ibaresi var. Sonunda "Bu kitap Allah'ın izniyle, Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf ve günahkar kul Arif b. Abdurrahman b. Mehmed b. Ömer tarafından yazılmıştır. 5 Zilhicce-i Şerif , yatsı vakti h 1286 (1869)" ibaresi yer almaktadır.

C- Kitab-ı Muhyiddin,

Eserin istinsah tarihi bilinmemektedir.

Arapça, el yazması ve mantık kitabıdır. 21,5x15,6 cm 15 satırlık, ciltlessiz bir eserdir. Son sayfada: Arif b. Abdurrahman b. Mehmed adı geçmektedir.

Son sayfada "Kitap Arif b. Abdurrahman b. Mehmed Ömer tarafından yazıldı" (istinsah edildi) ibaresi yer almaktadır.

Tasavvurat

h. 1314 (1896)

Arapça matbu mantık kitabıdır. Baskı: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, Şirket-i Hayriyye-i Sahafiyye'dir. Eserin müellifi belirtilmemişse de Osmanlı medreselerinin en tanınmış eserlerinden olan bu kitap Teftâzânî'ye aittir. 23,1x15,7 cm ölçülerinde, 176 sayfalık , ciltli bir eserdir.

Mîzânü'l-İntizâm

h. 1310 (1892)

Müellifi, Ahmed es-Sıdkî İbn Ali el-Bursevî'dir. Arapça, matbu mantık kitabıdır. Baskı: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, Şirket-i Hayriyye-i Sahafiyye. 23x15,7 cm ölçülerinde, 335 sayfadır.

Muhtaşaru Ğunyeti'l-Mütemellî

h. 1178 (1764)

Müellifi: İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî'dir. Arapça, el yazması, fıkıh kitabı ve ibadet kısmıdır. Halebî-i Sağîr adıyla bilinir. Ciltli, şirazeli, 21,7x14,9 cm ölçülerinde 19 satırlı ve sayfa numaraları karışık bir eserdir.

Kitâb-ı Velediyye/

h. 1319 (1901), R 1317

Eserin Müellifi, Abdulvehhab Ali el-Velediyye'dir. Baskı: Arif Efendi Matbaası. Arapça, matbu mantık kitabıdır. 23,6x15,8 cm ölçülerinde, ciltli, 128 sayfadır.

Saadeddîn ale'l-İzzî / Saadeddîn Teftazani

1301 (1883)

Müellifi: Saadeddîn Teftazanî'dir. İzzeddîn ez-Zencanî'nin "İzzî" ismiyle bilinen sarf kitabının şerhi. Basım Yeri: Sahâfiyye-i Osmaniyye Şirketi, Matbaa-i Amire. Arapça, matbu eserdir. 23,4x15,5 cm ölçülerinde, 72 sayfalık bir eserdir.

Tuhfetü'l-lhuân ale'l-Avâmil

h. 1279 (1862)

İmam Birgivî'nin *el-Avâmü'l-Cedîd en-Nahuî* kitabı üzerine Şerhin müellifi Şeyh Mustafa b. İbrahim'dir. Baskı: el-Matbaatü'l-Harbiyyeti's-Sultâniyye Sultan Abdülaziz Han dönemi. Dili arapça, matbu eserdir. 21,8x14,3 cm ölçülerinde, ciltli, 159 sayfalık bir eserdir.

Şerhu Ta'lîmî'l-Müteallim

H. 1318. (1900)

Müellifi: Burhaneddin Zernucî'dir. Baskı: Şirket-i Sahafiyye-i Osmâniyye Osmaniyye. Arapça, matbu eser. 23,3x14,7 cm ölçülerinde 144 sayfalık bir eserdir. Sayfa Kenarında: "Ta'lîmü'l-Müteallim'in Osman Pazarî Şerhi" ibaresi yer almaktadır.

Risâletü'l-Besmele (Besmele Şerhi)

1265 (1848)

Müellifi Mustafa İbni Halil ez-Zağravî'dir. Dili Arapça, matbu eserdir. Eserde baştan itibaren 6 sayfa eksiktir ve 234. sayfadan sonrası bulunmamaktadır. Eser 23x15,1 cm ölçülerinde, ciltsiz bir biçimdedir.

Hukuk kitabı

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Eserin dili Osmanlıca'dır. Kitabın adı ve ilk 49 sayfası eksiktir. 21,7x14,6 cm ölçülerinde, ciltsiz 156 sayfalık bir eserdir.

Adı Yok (23-24)

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Dili arapça, matbu mantık kitabıdır. Eser 17. sayfadan başlamakta ve 170. sayfadan sonrası bulunmamaktadır. Eser 23,3x15,7 cm ölçülerindedir. Cildi mevcut değildir.

Adı yok

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Dili Arapça olan dini hikâyeler kitabıdır. Eserin ilk üç sayfası eksik ve 144 den sonrası bulunmamaktadır. 23,3x15,7 cm ölçülerinde, ciltless bir eserdir.

Fenârî

Eserin tarihi bilinmemektedir.

İsaguci kitabı üzerine Molla Fenârî şerhi. Dili Arapçadır. Eser sondan eksiktir. 23x15,1 cm ölçülerinde, ciltlessdir.

İncil

1866

Dili Osmanlıca'dır. Baştan Künye sayfası eksik. 636. sayfadan sonrası bulunamamaktadır. 18,3x12,4 cm ölçülerinde ciltless bir eserdir.

Kanun-i Ceza

h. 1329. (1911) Rumi 1327

Dili Osmanlıca'dır. Sultan Mehmed Reşad Dönemi'ne aittir. Ceza kanunları kitabıdır. 21,1x14,9 cm ölçülerinde 92 sayfalık bir eserdir.

Mahşer Manzumesi

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Arapça, el yazmasıdır. Talik yazı ile yazılmıştır. Kitap 12 varaktan oluşmaktadır. Allah'ı yücelten, Peygamberimizi hikâye eden ifadeler vardır. Yazarı ve tarihi belli değil. Sonunda "Mahşer Manzumesi tamamlandı" ifadesi yer alır. 17,4x11,9 cm ölçülerinde ciltless bir eserdir.

Tefrîcû'l-Kalak fî Tefsîri Sûreti'l-Felak / Kureyşizade Mehmed Fevzi

1311 (1893)

Arapça, eksiksiz matbu eserdir. Felak suresinin tefsiridir. Basım yeri, Bosnevi el-Hac Muharrem Efendi Matbaası olarak bilinmektedir. 100 sayfadan oluşmaktadır. 23,5x15,4 cm ölçülerinde ciltli bir eserdir.

Damga Resmi Kanunu

1928 ilk baskı

Dili Osmanlıca'dır. Damga Matbaasında basılmıştır. 34 sayfadan oluşmaktadır. 23,5x16,5 cm ölçülerinde ciltless bir eserdir.

Türkiye Milli İthalat ve İhracat Anonim Şirketi Meclis İdare ve Murâkib Raporları

1928 yılı bilançosu

Dili Osmanlıca'dır. Basım yeri Hakimiyet-i Milliye Matbaasıdır. Murakibi Türkiye İş Bankası İdare-i Merkeziyye Muamelat Müdürü Said Hamit'tir. 26,4x19 cm ölçülerinde ciltless, 10 sayfalık bir eserdir.

Kaideleri beyan eder

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Dili Osmanlıca'dır. El yazması Tecvid defteridir. 18x11,7 cm ölçülerinde, 4 sayfalık bir eserdir.

Sayfa kenarlarında katlanmalar mevcuttur. Sırt kısmında ufak delikler görülmektedir.

Risale-i Rumi

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Osmanlıca, el yazmasıdır. Müellifi Ahmed Efendi'dir. 2 formadan oluşmaktadır. Eksik bir parçadır. 19,6x 12,8 cm ölçülerinde ciltless bir eserdir.

Adı bilinmiyor

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Arapça, el yazmasıdır. Ciltli, eksik ve 25,5x16,2 cm ölçülerinde bir eserdir. Namaz hakkında fıkhi meselelerden bahsedilmiştir.

صاحب به حمل صاحب به اول نور

ثانی متحرک اولسه یا خود ایکس برله متحرک اولسه عامه

اون دردی قاعده

بر کلمه ده یکی حرف بر حسب وقوع اولوب اول مثلی
متحرک ثانی ساکن سکون عارضی اولسه ادغام جائز

اون بشتنجی قاعده

همزه ساکن ماقبل متحرک اولسه همزه ماقبلندکی حرف

حسین قلب اول نور یا کل لومن ایدن مثلی

اون التنبی قاعده

همزه متحرک ماقبل ساکن اولسه همزتك حرف

کس ماقبلندکی ساکنه نقل اول نور و سلی الفقه شام اصل واسئل القرية

تمام اولدی کتابک امتها س

کرکدر قالمدی کاغذ

اسم

بو غاده نکی صاحب

کیتیزلی یو جیلک اولدی

صاحب به حمل

Adı yok

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Osmanlıca, el yazmasıdır. Peygamber Efendimize yazılmış bir şiirdir. Son sayfada Arapça şiir mevcuttur. 18,8x12 cm ölçülerinde, ciltli, 10 sayfalık bir eserdir.

Adı yok

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Akaid kitabıdır. Osmanlıca, el yazmasıdır. 21x14,6 cm ölçülerinde, ciltlessiz, 11 satırlı bir eserdir. Eserin başı ve sonu eksik hâldedir. İmam Birgivi'ye ait olduğu düşünülmektedir.

Adı yok

1066 (1655)

Arapça Nahiv Kitabıdır. El yazmasıdır. 19,3x13 cm ölçülerinde, ciltli, 23 satırlık bir eserdir. Varak numarası bulunmamaktadır. Son sayfada "sahibi ve maliki Hacı Mahmud b. Muhammed" ifadesi geçmektedir.

Temrînü't-Tüllâb fî Sınâati'l-l'râb

1323 (1905)

Dili Arapça'dır. l'râbu Elfiyyeti İmam İbni'l-Mâlik'tir. İb-nü'l-Mâlik'in Elfiyyesinin irabı. Baskı Yeri: el-Hayriyye Matbaası, Mısır'dır. 27,4x19,1 cm ölçülerinde, ciltli, 158 sayfalık bir eserdir.

Burhânü'l-Ârifîn

15 Safer 1325 (1907)

Osmanlıca, el yazmasıdır. Ciltli, 24,5x18,5 cm ölçülerinde ve 17 satırdan oluşan bir eserdir. Son sayfanın kenarında: "Burhânü'l-Ârifîn kitabı Efsuslu İmam Hacı Arif b. Abdurrahman tarafından yazıldı, 15 safer 1325" ibaresi yer almaktadır.

Adı yok

1917

El yazmasıdır. Bir askerin not defteridir. İçerisinde askeri eğitime ilişkin notlar ve subaylara ait yazılar görülmektedir. İlk sayfada: "Ders endahti taallümleri. Bütün Bölük ber-vech-i âtî talimlere çalışırken teftiş olacak" ibaresi bulunmaktadır. Defterin ikinci kısmında "Nişan Tebriği" başlığı altında yazışmalar mevcuttur. Bazı yazıların altında "Mehmed Hayreddin-i Elbistanî" imzası vardır. 20,5x15,7 cm ölçülerinde, ciltli bir eserdir.

Adı Yok

Eserin tarihi bilinmemektedir.

Arapça gramer kitabıdır. Molla Camii olduğu tahmin ediliyor. 21,4x16,5 cm ölçülerinde ciltli bir eserdir. İlk 35 sayfa eksiktir. 296. sayfadan sonrası mevcut değildir.

Risâletü's-Şemsiyye fî Kavâidi'l-Mantıkiyye

H. 1197 (1782)

Mantık Kuralları Hakkında “Şemsiyye” Adlı Risale. Müellifi Mehmet b. Osman'dır. El yazması, tam eser. Sayfa numaraları bulunmamaktadır. 19,1x12,4 cm ölçülerinde bir eserdir.

Kâğıdın Tarihi

Tülay Alpay

Günümüzde kullanılan kâğıttan ve kâğıda en yakın yazı yüzeyleri olan parşömen ve papirüsden önce çok değişik yazı yüzeyleri de kullanılmıştır. Üzerine yazı yazılan ya da resim yapılan ilk malzemeler, düzgün taş ve kemik yüzeyleridir. Kurşun, tunç, bakır gibi madenlerin yanısıra tahtadan yapılmış levhalar da yazı yüzeyi olarak kullanılmıştır. Mısır, Yunan, Roma ve başka yerlerde kullanılan bu tahta tabletler, kâğıdın icadından sonra da XVI. yüzyıla kadar kimi Avrupa ülkelerinde yazı malzemesi olarak kullanılmıştır. Çinliler ve Araplar, yazı yüzeyi olarak kullanılan kemiğin yanı sıra fildişi yüzeylerine de yazı yazmışlardır. Ağaç kabukları, bambu yüzeyleri, ağaç ve palmye yaprakları da üzerine yazı yazılan malzemeler arasındadır.

Eski çağlardan beri kullanılan kumaş ve deri yüzeylerin yanı sıra ağaç ve fildişi kaplar içine balmumu dökülerek yazılan ya da kireç ve alçıdan oluşturulan tabletler, eski çağların yazı malzemeleri arasında sayılabilir.

Tüm bu yazı yüzeylerinin ortak özelliği istenilen şekil ve büyüklükte yapılamayışlarıdır. Üstelik ağaç kabuklarının, palmye yapraklarının vs. zamanın ve doğa koşullarının etkilerine karşı dayanıklı olmayışları; taş, demir, tahta, fildişi gibi cisimlerden yapılan yazı yüzeylerinin ise kolay işlenemez ve taşınamaz oluşu, insanları yeni ve daha başka yazı yüzeyleri aramaya yöneltmiştir.

İnsanlığın Kaderini Etkileyen Bir Buluş: Kâğıt

Barut, pusula gibi insanlığın gidişini etkileyen buluşlardan birisidir kâğıt. Selülozik malzemenin sıvı hâle getirildikten sonra tel bir elek üzerinde keçeleştirilmesi ya da hasırlaştırılmasıyla elde edilen tabakaya kâğıt denir. Ağaç, paçavra ve kimi otlar (esparto, saman vs.) kâğıt yapımında kullanılan temel hammaddelerdir. Kâğıt yapımı sırasında hammaddenin lifleri istenen boyutlara indirilir ve fiziksel özellikleri mekanik ya da kimyasal işlemlerle değiştirilir.

Kâğıdın kendinden önceki yazı yüzeylerinden farkı, çok sayıda ve ucuza üretilmesiyle, her bakımdan öteki yazı yüzeylerinden daha elverişli oluşudur.

Çeşitli Avrupa dillerinde, kâğıt kelimesi karşılığı kullanılan paper, papier kelimeleri ‘papyrus’tan gelmiştir. Türkçe, Farsça, Arapça, Hind ve Malaya dillerindeki kâğıt kelimesi aynı kökten türemiştir. Kâğıt kelimesinin aslının Sanskritçe, Farsça ya da Uygurcadan gelmiş olabileceği konusunda görüşler vardır. Berthold Laufer’in etimolojik çalışmalarına dayanan Osman Ersoy ve Celal Esad Arseven, kâğıdın Türkçe kökenli bir kelime olduğunu ka-

bul etmektedirler. Arseven, Türklerin yassılttıktan sonra havada kuruttukları etlere kakaç dediklerini, taş merdane ile ezilerek hazırlanan elyaf hamurundan elde edilen yaprağa da kakat (kağat) adını verdiklerini ve kelimenin zamanla kâğıt şekline dönüştüğünü ileri sürmektedir. Ersoy ise, kâğıdın Uygurcadaki kağat, kagas kelimelerinden geldiğini, önce Farsçaya, sonra da Arapçaya geçtiğini Laufer'den aktarmaktadır. Laufer, Türkçenin öteki lehçelerinde de kağat, kagaz, kögöz kelimelerinin kâğıt anlamına geldiğini ileri sürmekte ve kagas kelimesinin Türkçenin kimi lehçelerinde ağaç kabuğu anlamına geldiğini belirtmektedir. Kâğıd anlamına gelen kelimenin Farsçada kâğez (kâğaz), Arapçada kâğıd (kâğad), Uygurcada kagad veya kegde oluşu ve Arapların papirüs yazı yüzeyleri için kırtas veya varak kelimelerini kullanmaları bu görüşü desteklemektedir.

Kâğıdın ilk kez Çin'de yapıldığı konusunda görüş birliği vardır. MS 105 yılında, Çin hanedanının Tsai Lun adındaki bir memuru, yıllar süren uğraşları sonucunda kâğıdı bulmuştur. Önceleri, paçavradan kâğıt yapımını ilk kez Avrupalıların geliştirdiği sanılıyordu. Oysa yeni arkeolojik çalışmalar ve eski kâğıtların mikroskopik analizleri, Çin'de yapılan ilk kâğıtların dut ağacı kabukları, kendir ve kenevirin yanı sıra paçavra, balık ağı parçalarından oluştuğunu göstermiştir. Böylece ilkin Çin'de yapılan kâğıt, ünlü kervan yolunu izleyerek Orta Asya ve İran'a oradan da tüm Arap dünyasına yayılmıştır. Arapların kâğıt yapımını öğrenmeleri Talas civarındaki Atlah muharebesinden sonra, Semerkand'a götürülen Çin savaş tutsakları arasında kâğıt yapımını bilenlerin 751 (H. 134) yılında, paçavra, keten ve kenevirden kâğıt yapmaları sonucudur. Kâğıdın Çin dışında yapılmaya başlanması kısa sürede tüm İslam dünyasına yayılmasına yol açmıştır. Yakın Doğu'da ilk kâğıt imalâthanesi, Horasan Valisi el-Fazl'ın öneyak olmasıyla Harun Reşid zamanında (794) Bağdat'ta kurulmuştur. Bağdat'tan sonra Şam (X. yüzyılda), Trablusşam, Hama, Yemen, Mısır (900) ve Fas'ta (1100) kâğıt yapılmaya başlanmıştır.

Bağdat kâğıthanelelerinin XV. yüzyıla kadar gelişmesini sürdürdüğü biliniyor. X. yüzyılda Şam kâğıtları (Charta Damascena), XI. yüzyılda Kahire yapımı kâğıtlar pek makbul idi. İslam dünyasının çeşitli merkezlerinde üretilen kâğıtlar, İslam dünyası içinde olduğu kadar Avrupa'ya da satılıyordu. İbnü'n-Nedim'in *Fihrist*'inden X. yüzyılda İslam dünyasında kullanılan Fir'avnî, Süleymânî, Ca'ferî, Talhî, Tâhiri ve Nûhî gibi altı cins kâğıdın varlığını öğreniyoruz.

Araplarda kâğıt imalatı devlet tekelinde idi ve bu işle uğraşan bilge kişilere "el-verrâk" denilirdi. Araplarda kâğıtlar renk ve kaliteleri açısından birkaç çeşitti ve bunların kullanım yerleri de başka başka idi. Sıradan kâğıt beyazdı. Yüksek tabakanın kullandığı kâğıt kırmızı, zenginliğin ve ihtişamın timsali olan ise sarı (safran) renkliydi. Mavi (çivit) kâğıt kadere işaretti, idam kararları mavi kâğıtlar üzerine yazılırdı.

Kâğıt, XII. ve XIII. yüzyıllarda Araplardan, İspanya ve İtalya üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır. Endülüs'deki ilk kâğıthanenin Xativa (Şâtibe) kentinde 1150 tarihinde faaliyette bulunduğu biliniyor. Endülüs'te kâğıtçılık XIII. yüzyılda Katalonya'ya kadar ulaşmıştı. Barcelona'nın batısındaki Capellades kasabasında kurulmuş bulunan tarihî kâğıthanelerden 1238 tarihinde faaliyete geçmiş olan birisi, günümüzde de çalışmasını sürdürmektedir.

İtalya'nın Fabriano kentinde de 1276 yılında büyükçe bir kâğıt imalathanesi kurulmuştur. Fabriano'da 1350 yılında, 50'den fazla kâğıt imalathanesi faaliyetteydi. Avrupa, kâğıt ihtiyacını İslam ülkeleri ve İspanya'dan elde ederken, İtalyan kâğıtçılığının gelişmesi üzerine bu ülkeden kâğıt satın almaya başladı. Öte yandan İslam ülkeleri de yavaş yavaş Avrupa'dan kâğıt satın almaya başladılar. İtalya'dan sonra Fransa (1348), Almanya (1390), Belçika (1407), İsviçre (1400-1411), İngiltere (1490), Polonya (1491), Avusturya (1498), Danimarka (1540), Hollanda (1586), Amerika (1690) ve Rusya'da (1712) kâğıt imalathaneleri kuruldu.

Bir Çin buluşu olan kâğıt Arapların elinden yayıldı. Araplar kâğıt yapım tekniğine o günler için önemli sayılabilecek bir katkı getirdiler. Kâğıt yapılacak malzemeyi (paçavra, keten, kenevir vs.) hamur hâline getirmek için önceleri havan ve tokmak kullanılırdı. Araplar, değirmen taşlarına benzeyen ve su gücü ile dönen inceltme makinaları icat ettiler. Kâğıt değirmeni (paper mili, papier mühle) sözü bu buluştan kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte kâğıt, gerek bir meta olarak gerekse üretim tekniği açısından asıl gelişmesini, Avrupa'da ve kapitalizmin gelişmesine paralel olarak ortaya koymuştur. Temelde merkantil kültür (tüccar kültür) olmak üzere, matbaanın icadı, okuma alışkanlığının gelişmesi ve kâğıdın ulusal-uluslararası ticaretin önemli bir ögesi oluşu, kâğıdın ve kâğıt üretiminin gelişmesini belirlemiştir.

Matbaa ise yalnızca kâğıda değil, fakat ucuz kâğıda ihtiyaç gösteriyordu. Bununla birlikte, kâğıdın matbaanın bulunuşundan önce de nisbeten ucuzlamış olması, elle yazmanın güçlüğü nedeniyle kâğıt talebinin sınırlı kalmasına yol açıyordu. Matbaanın icadı ve çok kısa bir sürede yaygınlaşması kâğıda muazzam bir talep yaratmıştır. XVI. yüzyılın hemen başında, yani matbaanın icadından sonraki yaklaşık 45 yıl içinde Avrupa'da toplam tirajı 15 milyonu aşan 35.000 kadar kitap basılmıştır. Kitabın ucuzlaması ve bollaşması, okuma ve kitaba sahip olma alışkanlığını beraberinde getirmiştir. Avrupa toplum sahnesine yeni çıkmakta olan burjuva için kitap, bir statü sembolü olmuştur.

Bu gelişmeler kâğıda karşı büyük bir talep yaratıyordu. Dolayısıyla kâğıt Avrupa ticari hayatında önde gelen metallerden birisi hâline geldi. Kâğıt aynı zamanda uluslararası ticaretin de en önemli öğelerinden birisi olmuştu. Bu dönemde (1500-1700) Fransız ve İtalyan

kâğıthaneleri, Avrupa piyasasına egemen oldular. XVII. yüzyıl ortalarına kadar Fransa, İspanyol kolonilerinin en büyük kâğıt ihracatçısı idi. Yüzyılın ikinci yarısında Cenevizliler, kâğıt piyasasında ağırlıklarını duyurdular. İtalya'nın yaklaşık 50 kadar kâğıt değirmeninde üretilen 200.000 top kâğıt, her yıl uluslararası pazarlara sürülüyordu. Bu dönemde Ceneviz kâğıtları tüm dünya piyasalarında aranmaktaydı.

Kâğıdın böylesine önemli bir ticaret metayı oluşu üretimin sürekli artmasına ve üretim tekniğinde sürekli gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Organik enerji yerine inorganik enerji sağlayan rüzgâr ve su değirmenleri (özellikle su değirmenleri), kâğıt yapımında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bununla birlikte kâğıt yapım sürecinde, elle ya da makinayla yapılma açısından pek büyük bir fark yoktur. Eskiden, hammadde dövülerek hamur (pulp) hâline getirilir, hamur tel elekler üzerine yayılarak kurutulur, kurutulmuş yüzeyler daha sonra düzlenir ve yazı yazmaya elverişli duruma getirilirdi. Bu süreçte günümüze kadar sağlanan başlıca gelişmeler ve teknik atılımlar şöyle özetlenebilir:

X. yüzyıldan ve özellikle kâğıt yapımının Avrupa'ya geçişinden sonra, hammaddeyi dövüp hamur hâline getirme işleminde mekanik birtakım gelişmeler sağlanmıştır. Bu iş önceleri elle yapılırken, daha sonra mekanik havanlarda yapılmış, XII. yüzyıldan itibaren de mekanik güç, su ve rüzgâr gibi inorganik enerji ile sağlanmaya başlanmıştır. Hammaddenin hazırlanmasında önemli bir gelişme ise 1670 yılında hollander'in yapılmasıdır. Bir merdane üzerine yerleştirilmiş kesici aygıtlar sayesinde çok miktarda paçavrayı kâğıt hamuruna dönüştürme olanağı böylece sağlanmıştır.

Keten ve pamuklu paçavralar önceleri çürümeğe terk edilerek ayrımlaşması sağlanırken, daha sonra kireç katılarak ayrımlaşma süreci hızlandırılmıştır. Önceleri kovalarla taşınan kâğıt hamuru daha sonra yerçekimi esasıyla hareket eden teknelerle iletilmiş ve ayrımlaşmanın hızlanması için tekneler ısıtılmaya başlanmıştır.

Batı'da, üretimine başlandıktan kısa bir müddet sonra kâğıtlara bir nevi marka yerine geçecek, ışığa tutunca görülebilen ve "filigran" (su damgası) denilen çeşitli şekil ve yazılar konmuştur. Bunlarda tespit edilen üç hilâl, taç, kartal, kılıç, ok, makas, terazî, şapka, koyun, öküz başı, çapa, el, balık, kalyon, kale, çan, anahtar, merdiven vb. şeklindeki filigranların, üreten firmanın adı ve amblemi yanında kâğıdın ihraç edileceği ülkeye uygun olarak seçildiği anlaşılmaktadır. Su damgaları XV. yüzyılda yaygınlaştı. Filigranlar, tarih konulmamış bazı belgelerin yaklaşık zamanını tespit açısından önem kazandığı için Doğu'dan gelen kâğıtlarda filigran bulunmaması bu açıdan bir eksiklik kabul edilmektedir.

İlk zamanlarda kâğıt, levha hâline getirildikten sonra kurumaya terk edilir ve kuruyan kâğıt taşla perdahlanırdı. XVII. yüzyılda düz taşların yerini metal balyozlar aldı. XVIII. yüzyıl başlarında ise, kâğıt levhalar tahta silindirlerin arasından geçirilerek bu perdahlama işlemi yapılmaya başlandı.

Her dönemde, paçavra dışındaki malzemeden kâğıt yapılabilmesi için çaba harcanmıştır. Ancak XIX. yüzyıl başında Mathies Koops, samandan kâğıt yapılmasını ve basılmış malzemenin mürekkepten arındırılarak yeniden kâğıt yapımında kullanılmasını başarmıştır.

Nicholas-Luis Roberts adında bir Fransız, ilk kâğıt makinası için 1799 yılında patent aldı. Ancak buluşunu, İngiltere’de Fourdrinier kardeşlerin sermaye desteği ile Bryan Donkin adlı bir mühendis geliştirmiştir. Fourdrinier makinası, kâğıdın eski yöntemle göre en az on kez daha süratle yapılmasını ve tabakalar yerine rulolar hâlinde istenilen uzunlukta kâğıt üretilmesini olanaklı kılıyordu. Buluş, XIX. yüzyılın ilk yarısında hızlı bir biçimde geliştirilmiş ve mükemmelleştirilmiştir.

XIX. yüzyıl ortalarında kâğıt talebi öyle boyutlara ulaşmıştır ki, kâğıt yapımcıları yeterli miktarda pamuklu ve keten paçavra bulmakta güçlük çekmeğe başlamışlardır. Daha önce samanın kâğıt yapımında kullanılması bir ölçüde ferahlık getirmiş olsa da soruna köklü bir çözüm olmamıştı. Asıl çözüm, iki yüzyıldan beri üzerinde çalışmalar yapılan ağacın (odun) kâğıt hammaddesi olacak şekilde işlenebilmesiyle çözülmüştür. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra kimya alanındaki gelişmelerin ağaçtan kâğıt üretiminin hizmetine sokulmasıyla, hammadde bunalımı çözüldüğü gibi, farklı kalite ve özellikte kâğıt yapılabilmesi sağlanmıştır.

Günümüzde, ağaç, paçavra, kullanılmış kâğıt ve karton, ağaç dışındaki doğal hammaddeler (saman, bambu, esparto, kenevir, jüt..), sentetik elyaf olmak üzere başlıca beş kümede toplanabilecek malzemeden kâğıt yapılmaktadır.

Osmanlılarda Kâğıt

Türklerin çeşitli dillerdeki kâğıt kelimesine isim babalığı yapmalarının yanı sıra, bu değerli yazı yüzeyinin, IX. asırda İslâm dünyasına ve XII. asırda da Avrupa’ya intikalinde rolleri olduğunu ileri sürenler vardır. Oysa Osmanlılar kâğıt üretimi konusunda pek varlık gösterememişler, kâğıt üreticisi değil kâğıt ithalatçısı olmuşlardır. Bunun başlıca nedeni, matbaanın Osmanlı toplumuna geç gelişi değil, fakat matbaanın geç gelişinin temelindeki gerçeği de kapsayacak biçimde tüccar kültüründen, daha açık bir ifade ile kapitalist gelişmelerden uzak kalıştır.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra kâğıt ihtiyacının ithalat yoluyla karşılandığı görülmüyor. İslam ülkelerinde yapılan kâğıtlar IX. ve X. yüzyıllarda Avrupa'da kullanıldığı gibi, Türkiye'de de kullanılmıştır. XIII. yüzyılda ülkemizde kullanılan kâğıtların bir kısmı Hindistan'dan ve Orta Asya kentlerinden getirtiliyordu. Ancak XIV. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz kıyısı ülkelerinden, Türkiye'ye ve öteki Doğu ülkelerine kâğıt gelmeğe başlamıştır. XV. yüzyılda, yani Avrupa'da kâğıt üretiminin hız kazandığı dönemde, Türkiye'ye Avrupa ülkelerinden o kadar çok kâğıt gelmiştir ki, bu kâğıtlar daha sonraki yüzyıllarda bile kullanılmışlardır.

Türkiye'ye Avrupa'dan çok miktarda kâğıt gelmeğe başladıktan sonra, aynı zamanda Doğu kökenli kâğıtlar da ithal edilmiştir. Doğu kâğıtları su damgalı (fligranlı) olmadığı için, Batı kökenli kâğıtlardan kolaylıkla ayırtedilebilmekte, ancak bunların hangi ülkeden geldiği bilimsel kesinlikle saptanamamaktadır.

Gerek Doğu, gerekse Batı'da yapılan kâğıtlar XVIII-XIX. yüzyıllara kadar işlenmemiş olarak ithal edilmiş ve Türkiye'de işlenmiştir. Doğudan gelen pahalı kâğıtlar Türkiye'de işlendikten sonra, daha çok hat yazımında ve sanat eserlerinin yapımında kullanılmıştır. Devlet dairelerinde ve diğer alanlarda, daha ucuz ve bol olması nedeniyle, Batı kökenli kâğıtların kullanılması âdet olmuş ve buna titizlikle uyulmuştur. Böyle ithalata dayalı bir ortamda kâğıt imalatı gelişmemiş, ancak kâğıt işleme zanaatı oldukça gelişmiştir. Kitap sanatlarında kullanılacak kâğıtlar, hem dayanıklılıklarının arttırılması hem de yüzeylerindeki pürüzlü yapıların giderilmesi için bazı işlemlerden geçirilmiştir. Kâğıt terbiyesi adı verilen bu işlemlerin ilk basamağı, ham kâğıdın istenilen renge boyanması, daha sonra âhâr denilen koruyucu tabakanın sürülmesi ve son olarak mühreleme işlemi uygulanarak yüzeyin parlatılmasıdır. Bu uygulamalar yapılırken karışımların özellikli muhteviyatları sayesinde, kâğıdın uzun yıllar varlığı ve mukavemeti korunabilmiştir. Kâğıdın uzun yıllar korunarak varlığını devam ettirmesini sağlayan bu işlemler, genellikle kitap sanatlarında kullanılacak kâğıtlara uygulanmıştır. Bu kâğıtlarla oluşturulan eserler uygun ortamlarda ve muhafaza koşulları dikkate alındığında uzun yıllar mevcut hâllerini koruyabilmişlerdir.

XVI. yüzyılın hemen başlarında Saray'da Hindî, Semerkandî kâğıtların yanı sıra su damgalı Batı kâğıtları da kullanılıyordu. XVI. yüzyılın sonlarına doğru *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eseri yazan Mustafa Âlî, Doğu kökenli kâğıtlara ilişkin olarak şunları yazmaktadır: "... ve kâğıt cinsinde dahi zinhar Haşebî'ye ve Dımışkî'ye itibar etmeyeler. Ve kâğıdın Semerkandî'sinden aşağı tenezzül etmeyeler. Ve kâğıt kısmının en alçağı Dımışkî'dir ki kaderi ma'lûmdur. İkinci Devlet-âbâdî'dir ki herkese mefhumdur. Üçüncü Hatayî'dir. Dördüncü

Adilşahî'dir. Beşinci Harirî Semerkandî'dir. Altıncı Sultanî Semerkandî'dir. Yedinci Hindî'dir. Sekizinci Nizamşahî'dir. Altıncı Sultanî Semerkandî'dir. Yedinci Hindî'dir. Sekizinci Nizamşahî'dir. Dokuzuncu Kasım Beğî'dir. Onuncu Harirî Hindî'dir ki gerçek kıt'adadır. Onbirinci Gunî Tebrizî'dir ki şekerrenktir. İşlemesi Tebrizlilere mahsustur. Onikinci Muhayyerî'dir ki ol dahi şekerrenktir."

Buradan, Şam, Semerkand, Çin, İran ve Hindistan'dan kâğıt ithal edildiğini anlıyoruz. Batı pazarlarında *Charta Damascena* adıyla ün salmış Şam kâğıtlarının Mustafa Âlî tarafından "en kötü kalite" olarak nitelenmesi ilginçtir.

XVI-XVII. yüzyıllarda kullanılan başlıca kâğıt türleri, sultanî, âbadî, İslâmbol, ay ve alem damgalı kâğıt ve helva kâğıdıdır. Bu dönemde kâğıt çok pahalıdır. Ankara'da işçi gündeliklerinin 10-12 akçe olduğu günlerde, bir deste Avrupa kâğıdı 8 ve bir deste İslâmbol kâğıdı 24 akçedir. Bir işçinin iki günlük emeği karşılığında ancak bir deste İslâmbol kâğıdı alınabiliyor ya da 4 deste İslâmbol kâğıdına bir koyun satın alınabiliyordu.

Doğu kâğıtları Avrupa kâğıtlarından çok daha pahalıdır. XVI. yüzyıldan itibaren Doğu'dan daha az kâğıt gelmiş, XVIII. yüzyılda ise Doğu kâğıtları hemen hemen piyasadan çekilmiştir.

Batı'dan Türkiye'ye XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kâğıt gelmeğe başlamıştır. Avrupa'da büyük ölçekte kâğıt üreten imalathaneler önce İtalya'da kurulduğu için, Venedik tüccarları kanalıyla gelen İtalyan kökenli kâğıtlar Osmanlı piyasasını tutmuştur. Nitekim, XV. yüzyılda kullanılan kâğıtların önemli bir bölümü İtalyan imalathanelerinin kâğıtlarıdır.

X. yüzyıl boyunca Batı'dan Türkiye'ye kâğıt ihracı daha da artmıştır. Batı kâğıt imalathaneleri, Doğu'ya gönderdikleri kâğıtlara, ay-yıldız, alem vb. bu yörelere özgü su damgaları koymaya da başlamışlardır.

XVII. yüzyıl yarısına kadar İtalyan kâğıtları Türk piyasalarında önde gelirken, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransız kâğıtları, İtalyan kâğıtları aleyhine Türk piyasalarında artış göstermeğe başlamıştır. Bunun başlıca nedeni ise, Fransız kâğıt imalathanelerinin göstermiş olduğu hızlı gelişmedir. Nitekim Fransa, 1650 tarihlerinde İspanya'ya 10.000 top, İngiltere'ye 200.000 top, Hollanda, İskandinavya ve Rusya'ya 400.000 toptan fazla kâğıt ihraç ediyordu.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Fransız rekabeti nedeniyle, Venedik'ten Türkiye'ye kâğıt ihracatının azaldığı görülmektedir. XIX. yüzyıl başlarından itibaren ise Venedik ve Fransız kâğıtlarının yanısıra, İngiliz ve Felemenk kâğıtları da piyasada görülmeye başlamıştır. Özellikle İngiliz kâğıtları Türk piyasalarında iyi kaliteleriyle isim yapmıştır.

Avrupa'dan yapılan kâğıt ithalatını büyük ölçüde Yahudi tüccarları gerçekleştirmiştir. İthal edilen kâğıdın, azınlık aracılar eliyle satılması, fiyatların yüksek oluşunun nedenlerinden birisidir.

Avrupa'dan gelen kâğıtlar İtalya'nın Livorno (Elikorne) limanından ihraç edildiği için oradan gelen bütün kâğıtlara, Elikorne'dan zamanla Türkçeleştirilerek "Alikurna kâğıdı" denilmiştir. Kâğıtlarda ışığa tutulunca görülebilen çeşitli su damgaları (filigran) bulunmaktadır. Bu kâğıtların büyük ve kalın olanlarına "Hünkârî veya Sultanî Alikurna" denilmekte ve filigransız oldukları bilinmektedir. Japon kâğıtları da kullanılmış, bu kâğıtlar diğer kâğıtlara oranla dayanıklılığı fazla olup daha ziyade yırtılan kâğıtların tamir işlerinde kullanılmıştır.

Osmanlıda kâğıt kullanımında israftan kaçınılmıştır. Bu durum arşiv belgelerinde boyutları küçük ebatta olan kâğıtlardan anlaşılmaktadır. Kaliteli ve pahalı olan kâğıtlar önemli belgelerde kullanılırken ucuz kâğıtlar müsvedde olarak kullanılmıştır. Avrupa'dan ucuz kâğıtlar temin edilmeye başlandıktan sonra kâğıt boyutları büyütülmüş ve kullanımında artış olmuştur.

Geçmişte kâğıt satıcılarının sonuncuları arasında sayılan Kâğıtçı Saffet Efendi'nin satış defterinde geçen bazı kâğıt adları şunlardır: Ceylan kâğıdı, takrirlik, çifte takrirlik, ruğanlı, av kâğıdı, ruğanlı fıstık, okkalık, damgalı fıstık, yeşil çifte âhârlı, mushaflik yeşil, name kâğıdı, şekerrenk, elvan çifte, cüzlük, tahrirat elvan, eser-i cedit, şekerrenk battal, mavi çizgili İstanbul, âhârlı fıstıklı, ikiyüzlü fıstıklı, çengar battal, eser-i cedit battal, mühreli battal, satrançlı battal, kıyma battal, âhârlı beyaz, Hint âbadisi, Buhara, kalın parşömen, ince parşömen, sarı âhârlı kâğıttır. Bu listede geçen "battal" kelimesi, büyük boy kâğıtlara, çengâr battal ise büyük boy renkli kâğıtlara verilen addır.

Yerli kâğıtlardan olan ay damga kâğıtlar, kirli beyaz, krem, esmer renkli ve biraz samanlıdır. Küçükten büyüğe doğru iç içe üç, beş hilal filigranlıdır. Ay damgası kâğıtların renk renk olduğuna dair bilgi, yazma başlıklar 3182 numaralı dosyada da geçmektedir. Aslanbaşı kâğıtlar ise aslan başı filigranlı olduklarından bu ismi almıştır. Suyolu filigranlı kâğıtlarda ise kâğıdın hamurunda dikine sık sık, enine çok az aralıklı çizgiler bulunmaktadır. Yerli kâğıtlar arasında İstanbulî, mavi çizgili İstanbul, çifte Bosna, parşömen Edirne, eser-i cedîd türleri de sayılabilir. Bu kâğıtlardan eser-i cedîd daha çok XIX. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmış, son zamanlara kadar kullanılan yerli kâğıtlardandır. Kâğıdın başında ve soğuk damga ile eser-i cedîd yazılı olduğundan bu isim ile anılmıştır. Daha sonra eser-i cedîd yazısının olmadığı kâğıtlara da bu isim verilmiştir.

Osmanlıda kullanılan kâğıtlardan olan âbadi kâğıtlar birinci sınıf kâğıtlar olarak kabul edilmiş, daha sonra Buhara kâğıdı ve İstanbulî denilen Türk kâğıtları da bu sınıfa dâhil edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk kâğıt üretiminin ne zaman ve ne şekilde başladığı net olarak bilinmemekle birlikte tarihi bazı belgelerde, kâğıt üretiminin yapıldığına dair bulgular vardır. Bunlardan en eski tarihli olanı Bayezid Paşa'nın Amasya'da yaptırdığı caminin vakfiyesinde geçen "Kâğıtçı Muhyiddin Mescidi" ve "Kâğıthane" ifadeleridir. İkinci olarak da 1519 yılına ait bir sicil kaydında yer alan "*Mahruse-i kâğıthane demekle mâruf ev ki içinde kâğıt işlenmez olduktan sonra mumhane olmuştur.*" cümlesidir. Ancak bu yerlerde kâğıt imalatından daha çok, âharlama ve mühreleme gibi kâğıt terbiyeleme işlemlerinin yapılması ihtimali daha kuvvetlidir.

1729 yılında matbaanın kurulması ile birlikte kağıda çok ihtiyaç duyulmuş, İbrahim Müteferrika'nın girişimleri ile Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk kâğıt imalathanesi 1741'de Yalova'da kurulmuştur. Onbeş yıl hizmet veren imalathane su yetersizliği, teknik eleman azlığı ve en önemlisi yabancı kâğıtlarla rekabet edememesinden dolayı kapanmak zorunda kalmıştır. III. Selim dönemi 1793 tarihli bir belgede, İstanbul Kâğıthane'de bir imalathane kurulduğu ve bu iş için de Mehmed Emin Behiç Bey'in görevlendirildiği, ancak bu imalathanenin de gelirlerin giderleri karşılayamamasından dolayı kapanmak zorunda kaldığı bilgisi yer almaktadır. 1805 yılında İstanbul Beykoz'da, 1844 yılında İzmir'de kurulan kâğıt imalathaneleri ile 1893 yılında İstanbul'da kurulan Hamidiye Kâğıt Fabrikası da benzer nedenlerle kapanmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde yerli kâğıt üretimi girişimleri dünya üzerindeki pazarı kaybetmek istemeyen diğer ülkeler tarafından dolaylı olarak engellenmiştir.

Kaynakça

- Altın, Nurcan (2019), *Klasik Yöntemlerle Kâğıt Terbiye Usûlleri ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Ersoy, Osman (2001), “Kâğıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, 163-166.
- Kâğıtçı, Mehmed Ali (1936), *Kâğıtçılık Tarihçesi*, İstanbul: Kader Basımevi.
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Yazı Malzemelerinin ve Kâğıdın Evrimi”, *Basın ve Yayın Yüksekokulu Yıllık 1979-1980*, Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Yayınları, ss. 97-121
- Özekmekçi, Ahmet (2012), *Yazma Eserlerde Konservasyon ve Restorasyon Uygulama Tekniklerinin Analizi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ünver, Ahmed Süheyl (1962), “XV. Yüzyılda Türkiye’de Kullanılan Kâğıtlar ve Su Damgaları”, *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI (104), 739-762.

Geleneksel Kâğıt Yapımı

Ahmet Rıdvan Çelik

Bugün kullanılan kâğıt hamurunun MS 105 yılında Çinli bir saray görevlisi tarafından bulunduğu kabul edilmektedir. Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu MS 3. ve 7. yüzyıllarda dut ağacı kabuğu, kenevir, kendir ve pamuktan yapılan kâğıtlara rastlanmıştır.

Kâğıdı ilk kullanan kişi olarak da bilinen Caiz Lun, selüloz kâğıdını icat etmiştir. Günümüzde yapımı gerçekleşen el yapımı kâğıtlar içerik olarak değişime pek uğramamıştır. Kâğıt yapım aşamaları hammaddelerine göre şu şekildedir:

Keten Kâğıdı Aşamaları

Keten kâğıdı, kurutulmuş keten bitkisinin liflerinden üretilmektedir. Bağ halinde bulunan keten lifleri, öncelikler içerisindeki yabancı maddelerden arındırılmaktadır. Kâğıt üzerinde temiz bir görüntü elde etmek için bu aşama önemlidir. Daha sonra temizlenen lifler uygun boyutlarda doğranır. Burada doğrama boyutu önemlidir çünkü liflerin birbirlerine bağlanmalarını kolaylaştırmaktadır. Kesilen lifler saf suda belirlenen gün miktarında bekletilerek çürüme işlemi gerçekleştirilir. Bu işlem sonrasında keten lifleri arındırılarak kazana alınır ve kül-kireç kaymağı eklenerek kaynatılır. Kaynatılan ketenler dibeğe alınarak uzun süre tokmakla dövülür. Dövme işlemi ne kadar uzun süre tutulursa o kadar kaliteli sonuç elde edilecektir. Keten hamuru dövülüp ezildiği için lifler birbirine geçmiş halde bulunur, bu sebeple hamurun tekneye aktarılmadan önce su ile kabartılıp açılması gereklidir. Bu işlem uygulandıktan sonra "kâğıt çorbası" dediğimiz su ve kâğıt hamuru karışık yapı elde edilir. Artık kâğıt hamurumuz kâğıt formuna geçmek üzere tekneye alınmaya hazırdır. Tekne uygun seviyede su ile doldurulur ardından liflerin bağlayıcılığını sağlamak amacıyla çeşitli bağlayıcılar eklenir (ör. nişasta, ebegümece kökü). Belirli miktarda hamur tekneye eklenir ve liflerin açılabilmesi için bir kez de tekne içinde karıştırılır. Artık kâğıdı tekneden almak için tüm aşamalar tamamlanmıştır.

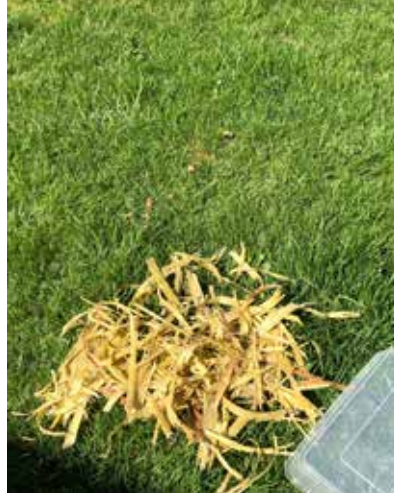
Kâğıt eleği, belli bir açıyla tekneye daldırılır ve istenilen kâğıt kalınlığına göre derine daldırma veya yüzeyden alma yöntemiyle kâğıt hamuru elek üzerine alınır ve kâğıt tabakası oluşturulur. Bu aşamadan sonra kâğıdın elekten ayrılması ve uygun yöntemlerle kurutulması gereklidir. Kurutma yöntemlerinden birisi, kâğıt tabakalarının kumaşlar üzerine serilip üst üste istiflenerek kurutulması yöntemidir. Diğer bir yöntem ise kâğıt tabakalarının düz bir zemine yapıştırılarak kurutulmasıdır. Kuruyan kâğıtlar "ham" sıfatı alarak terbiye edilmek üzere hazırlık aşamasına geçilir.

Kâğıdın terbiye edilmesi birkaç aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle yapısına göre doyurulması gereklidir. Bunun için nişasta kullanılarak doyurulur. Daha sonra uygun taş veya malzemelerle *mühreleme* işlemi yapılır. Bu aşamada mührelemenin amacı lifleri birbirine oturtmaktır. Bu işlemden sonra, kâğıdın en önemli terbiye aşaması olan *ahar-aher* aşaması gelir ki, bu aşama kâğıdı artık yazılabilir ve çeşitli sanatları icra etmek için uygun hâle getirir. Aherlemek, kâğıdın üzerine bir satır çekme işleminin ismidir. Aherlemek, nişasta ve yumurta ile yapılır. Nişasta belirli oranda su ile karıştırılıp cıvık bir su hâline getirilerek kaynatılır. Daha sonra ince bir tabaka olacak şekilde kâğıda sürülür. 15 gün bekledikten sonra kâğıt tekrardan mührelenerek kullanılacak alana bir kat daha nişasta sürülebilir. Nişastadan sonra yumurta aherine geçilir. Yumurtanın akı şap ile karıştırılarak ince bir sıvı elde edilir. Bu sıvıya yumurta aheri denilir. Yine aynı şekilde bir satır oluşturacak şekilde aher kâğıt üzerine çekilir ve kurumaya bırakılır. Artık kâğıdın terbiye işlemi son erdirilir ve kâğıt dinlenmeye bırakılır. En iyi ihtimalle kâğıdın 6 ay ve üzeri bir süre bekletilmesi gereklidir.

Dut Kâğıdı Aşamaları

Dut ağacının ışıkn denilen yeni sürgün dalları mevsimine göre budanır. Kesilen dallar bir süre suda bekletilerek yumuşatılır ve ardından uygun boyutlara getirilip, kabuğunun kolayca ayrılabilmesi amacıyla haşlanır. Haşlanan dalların kabukları ayrılır ve çeşitli yöntemlerle kabuğun dış tarafındaki odunsu katman ayrılarak iç taraftaki lifler alınır. Bu lifler kül-kireç kaymağında tekrardan belirli bir süre kaynatılarak dövme işlemine hazır hâle getirilir. Belirli ölçülerde kesilen dut lifleri uzun süre dibeklerde dövülerek kâğıt çorbası kıvamına getirilir. Bu aşamadan sonra keten kâğıdıyla aynı işlemler uygulanır.

İpek Kâğıdı Aşamaları

Ham olarak elde edilen ipek, çok ince boyutlarda kesilerek kaynamaya bırakılır. İpeğin herhangi bir özel su ile kaynaması gerekli değildir, saf su ile kaynatılması yeterlidir. İpek kâğıdına belirli oranlarda dut lifi de eklenir. Bu işlem yapılacak ipek kâğıdının mukavemetini artırmak içindir. Tek başına ipek kâğıdı istenilen mukavemette olmayabilir. Bu sebeple kaynatılan ipek üzerine dut lifi de eklenerek uzun süre dibekte dövülür. Kâğıt çorbası hâline geldikten sonra geri kalan işlemler dut ve ketende olduğu gibidir.

Çeşitli Bitkilerden Yapılan Kâğıtlar

İçerisinde lif barındıran bütün bitkilerden kâğıt yapılabilir. Bizler de bazı bitkileri deneme yanılma yöntemi ile kâğıt haline dönüştürdük. Bu bitkiler; çimen, sarımsak kabuğu, papirüs, ısırgan, karaağaç, ıhlamur ağacı ve benzerleridir. Bu bitkilerde uygulanacak işlemler aşağı yukarı diğer kâğıtlarda olduğu gibidir. Fakat her bir bitkinin uygulayacağımız aşamalara göstereceği reaksiyon farklı olabileceği için farklı sonuçlar elde edilebilir.

*Geleneksel Kâğıt
Yapımında Kullanılan
Malzemeler*

Şule Alabacak / Asiye Bozkurt

LİFLER

Kâğıdı selüloz esaslı bitkiler oluşturmaktadır. Liflerin kâğıt yapımında kullanılabilmesi için kullanıma uygun olması gerekir. Bunun için lifler ilk olarak “hamur” hâline getirilir. Lif kaynağı olarak kullanılacak odun yahut diğer bitkisel materyaller pişirilerek birbirinden ayrılmaktadır. Bu şekilde elde edilen selüloz esaslı doğal bitki liflerinin sulandırılmış haline kâğıt hamuru (pulp) denilmektedir. Kâğıt hamurunun kurutulmuş hâline ise selüloz (cellulose) denilmektedir.

Kâğıt yapımında kullanılan kaynaklarının selüloz (lifler) morfolojilerinin farklı olması nedeniyle farklı derecelerde lifler elde edilmektedir. Bazı ağaçlardan elde edilen lifler uzun, bazı ağaçlardan elde edilen lifler ise kısa lif olarak tanımlanmaktadır. Bu gibi özellikler kâğıda yüzey düzgünlüğü, direnç (mukavemet) gibi özellikler kazandırır.

Günümüzde el yapımı kâğıt üretiminde kullandığımız belli başlı kaynaklar vardır. Bunlar;

Dut Ağacı

Dut ağacı Çin’den XII. yüzyılda Anadolu’ya ipek böcekçiliği yetiştirmeciliği için getirilmiştir.

Dut yaprakları ile beslenen ipek böceklerinden ipek elde edilirken zaman içerisinde dut ağacının meyvesinden gıda sanayinde ürünler elde edilmiş, kabuğundan da fayda sağlanmıştır.

İpek

İpek üretimi MÖ 2700 senesine kadar uzanır. Anavatanı Çin olan ipek böceği yumurtalarının MS VI. yüzyılda Bizans’ a kaçırılmasından sonra ipek böceği yetiştiriciliği Akdeniz ülkelerinde de yaygın hâle gelir.

İpek böceğinin ortalama yaşamı 6-8 hafta arasındadır. Havanın sıcaklığı bu süreyi kısaltır.

İpek böcekleri 12 saat güneş ışığında, 12 saat karanlık ortamda kalmak isterler. % 85-95 nemli ortama ihtiyaç duyarlar. Bu şartlar altında yumurtalar 7-10 gün içinde böcek çıkarırlar. Temmuz sonu Ağustos başında doğal olarak yumurtadan çıkarlar. İpek böcekleri koza örene kadar özellikle dut yaprağıyla beslenirler. Su içemediklerinden nemli ortama ihtiyaç duyarlar.

İpek böceği yumurtadan çıktıktan sonra uygun ortamlarda bir ay içerisinde koza örmeye başlarlar. iki gün içerisinde koza örme işini tamamlar. Koza içinde güve hâline gelen ipek böceği iki hafta içinde dışarı çıkar.

İpek böceği yetiştiriciliğini teşvik etmek ve ekonomiyi iyileştirmek amacıyla devletin çeşitli destek politikaları mevcuttur.

Pamuk

Türkçe'ye Farsça penbe-panbuk kelimesinden geçmiştir. Pamuk karşılığında günümüzde koton (Fransızca cotton-Arapça kutn) kullanılmaktadır.

Yukarı Mezopotamya'da MÖ VII. yüzyılda pamuk bilinmekteydi. İran'da Sâsânîler Dönemi'nde pamuk üretimi yapılmaktaydı. Eski Ahid'de de pamuk elbise ve ince beyaz perdeden bahsedilmektedir. Doğu Türkistan'da mevcut yazma eserlerde tekstil ürünlerinden ve pamuktan bahsedilir. XIII. yüzyılda Çin'e pamuk Orta Asya'dan gitmekteydi.

Bugünkü Suriye, Filistin bölgelerinde pamuk üretimi Müslümanların fethinden sonra yaygınlaşmıştır. Bu bölgelerde dokuma sanayi de gelişmiştir. Müslümanların İspanya'yı fethiyle Endülüs'e, oradan da Avrupa içlerine geçmiştir.

Selçuklu Dönemi'nde Konya, Kırşehir, Ladik, Denizli'de pamuklu dokuma gelişmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde özellikle Batı Anadolu bölgesinde pamuk tarımı gelişmiş, önemli bir ticari meta hâline gelmiştir.

Keten

Kâğıt üretiminde kullanılan keten, ketengiller (linaceae) familyasından 5000 yıldır figleri ve tohumları için yetiştirilen endüstri bitkisidir.

Ketenin anavatanı Akdeniz Havzası ve Güneybatı Asya'dır. Bitkinin yabani formları çok yıllık olabilirken, kültür çeşitleri tek yıllıktır.

Dünyada en fazla keteni tohumluk üretim olarak Kanada, Çin, ABD ve Hindistan üretmektedir. Liflik keten üretiminde ise Çin, Fransa, Rusya ve Beyaz Rusya dünyada ilk sıralarda yer almaktadırlar. Türkiye'de 2002 yılında 2500 dekardan 55 ton keten elde edilmişken 2017 yılında 50 dekardan ancak 2 ton keten üretilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Afyon, Samsun, Sinop'ta liflik keten, Diyarbakır'da yağlık keten üretimi projeleri yürütülmektedir.

Kenevir

Anavatanı Orta Asya olan, tarih boyunca insanlık tarihinde yer alan kenevirden 50000 civarında endüstriyel ürün elde edilmektedir.

Kenevir birçok sektörde kullanılmaktadır. Gıda, kozmetik, ilaç, tekstil, yapı malzemeleri, petrol, petro kimya ve kâğıt sektöründe kullanılmaktadır.

Birçok sanayi sektöründe kullanılan kenevirin doğayı temizleme özelliği de mevcuttur.

Her türlü iklim şartlarında yetişebilen kenevir dört yılda yetişkin hâle gelir.

Bir dönümlük kenevir bitkisinden elde edilen kâğıt dört dönümlük orman alanından elde edilen kâğıtla aynıdır.

Uyuşturucu madde yapıldığı gerekçesiyle 1940'lı yıllardan itibaren Türkiye'de üretilmesi yasaklanmıştır. Kenevir üretimi Ülkemizde devlet kontrolünde Amasya, İzmir, Rize, Samsun, Uşak, Zonguldak başta olmak üzere 19 ilde yeniden üretilmeye başlanmıştır.

Papirüs

Papirüs daha çok Afrika'da Nil nehri kıyılarında yetişen, boyu 4 m'ye kadar ulaşabilen bir bitkidir. Kamış şeklinde, şerit biçiminde yapraklarının şemsiye şeklinde üst kısımlarında toplanır.

Eski Mısır'da sap kısımlarının fakirlerinin yiyeceği olduğu, yapraklarından sepetler örüldüğü bilinmektedir. Asıl ününü kâğıt imalatında kullanmasıyla kazanır.

Papirüs saplarının tabakaları hafifçe döverek ayrılır. 5-6 cm eninde, 25-30 cm boyunda şeritler hâlinde keserek uç uca ve yan yana yapıştırarak tabakalar oluşturulur. Tabakalar perdahlanır, böceklerin yememesi için üzerine sedir yağı sürülür.

Papirüs tabakalarının üzerine kamış kullanarak mangal kömürü, sübye veya başka maddelerden elde edilen mürekkeple yazı yazılır.

Papirüs deriden elde edilen parşömenden daha ucuza mal olduğundan ve uzun süre dayandığından edebiyat alanından resmi yarışmalara kadar çeşitli alanlarda kullanılmıştır.

Papirüse yazılmış sayfelerden günümüze kadar oluşan, tarihi belge sayılan örnekler mevcuttur.

Günümüzde papirüs bitkisi Yukarı Mısır ve Habeşistan'da yetiştirilmektedir.

YAPIŞTIRICILAR

Eski dönemlerde insanlar bilinen yapıştırıcıların yanı sıra balık yağından yumurta akına; kan, kemik ya da deriden süt, peynir ya da çeşitli tahıllara hatta çeşitli sebzelere kadar pek çok bitkisel ve hayvansal maddeyi kullanarak yapıştırıcı elde etmişlerdi.

Hayvan tutkalları eski çağlardan beri var olmuştur. İlk kullanım örneği MÖ 2000 yıllara dayanmaktadır. MÖ 1500-1000 yılları arasında, ahşap mobilya ve duvar resimleri için kullanıldığı ve kanıt olarak firavunun mezarının mobilyalarında kullanılan tutkal hazırlama ve kullanımını tasvir eden taş oymalar biçiminde olduğu görülmektedir. Mısır kayıtlarında hayvan tutkalının ateşte eritilerek yapılacağını ve ardından fırça ile uygulanacağı belirtilir.¹

İlk ve Orta Çağ boyunca yaygın şekilde kullanılan doğal yapıştırıcılar için ilk patent MS 1750'de İngiltere'de alınmıştır. Yapıştırıcı mersin balığının hava keselerinde bulunan bir maddeden üretilmekteydi. Antik Çağ'da doğal yapıştırıcılar bitkilerden ve hayvanların kemik, deri ve salgı bezleri gibi kısımlarından elde edilirdi. Güçlü yapıştırma özelliği gereken yerlerde daha çok hayvansal yapıştırıcılar tercih edilmiş, kâğıt gibi hassas işlerde ise (nişasta vb) bitkisel yapıştırıcılar kullanılmıştır.

Orta Çağ'da hayvansal doğal yapıştırıcılar; manda, inek, boğa gibi büyükbaş hayvanların yağlarından, sinir dokusundan, tendonlarından, kemiklerinden; at, eşek gibi hayvanların toynaklarından; tavşanların derilerinden ve farklı balık türlerinin solungaçlarından elde edilmiştir.

Bitkisel tutkallar (kola) ise daha çok nişastalı bitkilerin işlenmesinden elde edilir. Bunun yanı sıra bazı ağaçların reçineleri de bitkisel yapıştırıcılar arasında yer almaktadır. Arap zıkkı, çam sakızı, dekstrin (nişastadan var edilen) latex (bitki özsuu) ve selülozda bu gruba girer.

Tutkal protein bazlı maddenin hidrolizi sonucu oluşan kolajen yapıdaki maddenin adıdır. Jelatin ve tutkal birbirinden ayırlamaz benzerlikte olsalar bile tutkalın daha az saflıkta olması, jelatinin ise mükemmel bir yapıştırıcı ve dolgu maddesi olması en belirgin özellikleridir.

Özet geçecek olursak; yapıştırıcılar doğal, yarı sentetik ve sentetik polimerler olarak üç ana başlık altında incelenebilir. Doğal yapıştırıcılar ise hayvansal (protein bazlı) ve bitkisel olarak ikiye ayrılır. Organik yapıştırıcılar genellikle suda çözünebilen maddelerdir.

¹ <https://archive.org/details/storyofancientar00darr>

Balık Tutkalı

Kılıç balığının hava keseciği alınır ve güneşte üç günde kurutulur. Kurutulan kesecik; küçük parçalar hâlinde kesilir, kesilen parçalar saf suda eriyene kadar kaynatılır. Eriyen kesecik sıvı bir hâle geldiğinde kaynama işlemi sonlandırılır ve elde edilen sıvı uygun bir naylon üzerine kuruması (gölge ve soğuk bir ortamda) için serilir, kuruması gerçekleştikten sonra zeminden ayrılır.

Tendom Tutkalı

Sığır bacağının tendomu alınır ve normal oda koşullarında kurutulur. Kuruyan tendom; çekiçle ezilip, yumuşatılır, ince ipliklere dönüşecek şekilde tiftiklenir, tiftikler ufak parçalara bölünür. Bu parçalar saf suda eriyene kadar kaynatılır, eriyen tendom sıvı bir hâle geldiğinde kaynama işlemi sonlandırılır ve elde edilen sıvı uygun bir naylon üzerine kuruması (gölge ve soğuk bir ortamda) için serilir, kuruması gerçekleştikten sonra zeminden ayrılır.

Deri Jelatin

Sığır bacağı ateşin üzerinde (derisi ile beraber) spatula ile kazıyarak tüylerinden arındırılır. Bu işlem sonrasında; deri yüzölerek bacadan ayrılır, ayrılan deri parçası ince bir şekilde kıyılır. Bu parçalar saf suda eriyene kadar kaynatılır, eriyen deri sıvı bir hâle geldiğinde kaynama işlemi sonlandırılır ve elde edilen sıvı uygun bir naylon üzerine kuruması (gölge ve soğuk bir ortamda) için serilir, kuruması gerçekleştikten sonra zeminden ayrılır.

Tavşan Tutkalı

Tavşan kesildikten sonra sırt kısmına bir kesik atılır. Kesikten iki tarafa doğru asılınarak derinin kolaylıkla hayvandan ayrılması sağlanır. Sonrasında; tavşanın postu saf suda eriyene kadar kaynatılır, eriyen deri sıvı bir hâle geldiğinde kaynama işlemi sonlandırılır ve elde edilen sıvı uygun bir naylon üzerine kuruması (gölge ve soğuk bir ortamda) için serilir, kuruması gerçekleştikten sonra zeminden ayrılır.

Buğday Nişastası

Buğday ilk olarak taş, topraktan arındırılır. Sonrasında; birkaç kez yıkanıp, süzülme, işlemi sonlandırılır ve elde edilen sıvı uygun bir naylon üzerine kuruması (gölge ve soğuk bir ortamda) için serilir, kuruması gerçekleştikten sonra zeminden ayrılır.

Kâğıt Mühreleme ve Aharlaması

Gülcan Aydın

Ahar

Cilalamak parlatmak bir satıh oluşturarak korumak manasına gelir. Kitap sanatlarında kullanmak istediğimiz kâğıtların yüzeyini ahar ile örterek bir nevi kullanım kolaylığı sağlar, boyalarımızı tutturacağımız sağlıklı bir zemin oluştururuz. Ayrıca kâğıdımızın bir nevi hava ile temasını keser oksitlenme ve bozulma süresini geciktiririz.

Birkaç ahar çeşidi ve yapım usulü vardır. En çok bilinenleri nişasta aharı ve yumurta aharıdır.

Nişasta aharı

Buğday veya mısır nişastasından yapılmaktadır. 1 su bardağına 1 yemek kaşığı olacak şekilde sürekli karıştırarak pişirilir ve yazı veya kâğıt yapıştırma işinde kullanılır. Nişasta miktarı azaltılarak kâğıt aharlama için cila malzemesi de oluşturulur.

Yumurta aharı

Kaz, ördek, tavuk yumurtası en çok tercih edilen yumurta aharı temel malzemesidir. Yumurtaların akları sarılarından çok dikkatli bir şekilde ayrılır. Zira beyazına karışacak sarı kısmı aharımızı bozacaktır. Ayırdığımız yumurta beyazlarını cam yada mermer derin bir kâse içerisine bütün hâlde bir miktar şap ile birlikte alırsınız. Aynı yöne dairesel hareketler yaparak karıştırmaya başlarsınız. İyice köpük hâline gelen yumurta akımızın dibinde saydam bir sıvı oluşmaya başlayınca karıştırmayı bırakarak bir tülbent içine alıp bir gece süzülmesini bekleriz. Tülbentten süzülen sıvı ahar olarak kullanacağımız cilamızdır.

Fırça veyahut düzgün bir sünger yardımı ile kullanacağımız yüzeye uygulayarak kurudukça istediğimiz kadar tekrarlarız. Yumurta aharı nişasta aharına göre çok daha hassas bir işlemdir. Kâğıt üzerine iz yapmamak ve eşit dağılım sağlamak mühimdir.

Mühre

Mührelemek sağlamlaştırmak demektir. Kitap sanatlarında kullanacağımız kâğıtlarımıza genellikle ahar işlemini bitirilip kuruduktan sonra yapılır. Mühre çeşitli deniz kabukları, akik taşı, çakmak taşı, mermer gibi malzemelerden üretilir. Aharlama işlemi biten kâğıt üzerine ileri geri hareketler yardımı ile sürtülen mühre materyali kâğıdın üzerinde düz bir satıh oluşmasında ve aharımızın kâğıtla çok daha iyi bütünleşmesinde yardımcı olacaktır.

Yumurta Aharı Karıştırma

Yumurta Aharı Süzme

Mürekkep

Mustafa Yıldız

Günümüzün klasik sanatlarında kullanılan mürekkep, çeşitli renk ve kıvamdaki sıvı yazı malzemesidir. Birkaç maddenin birleşiminden oluştuğu için bu yazı malzemesine Türkçede mürekkep denilmektedir. Günümüze ulaşmış yazılı belgelerden, MÖ Akdeniz ve Anadolu çevresindeki farklı kültürlerde yaygın biçimde siyah is mürekkebinin yapıldığı anlaşılmaktadır. İlk önce Mısır'da yapıldığı, MÖ 1000 ile 2500 yılları arasında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Antik Çağ'da siyah mürekkebin, su ilâve edilmiş hayvanî zamkla isin iyice karıştırılması ve ezilmesiyle hazırlandığı bilinmektedir. Araplar ilk mürekkebi, kömür tozu ile arap zamkından yapmışlardır. İslamiyetten önce de Araplar arasında mürekkep yapımının bir sanat olarak kendini gösterdiği düşünülmektedir. İslamiyetin gelmesiyle yazıya verilen önem kadar, mürekkep yapımına da önem verilmiştir. Mürekkep yapımı Osmanlılarda ayrı bir sanat kolu olarak gelişmiş, bu sahada da eşsiz örnekler verilmiştir. Bugünün insanlarını hayrette bırakan is mürekkebi, zırnık mürekkebi, üstübeç mürekkebi ve altın mürekkebi gibi emsalsiz mürekkep çeşitleri yapılmışsa da, mürekkep yapma işi zamanla terk edilmiştir.

İslâm kültüründe en eski yazma kitaplarda bile parlaklık ve siyahlığını koruyan mürekkebin ana unsuru olan is, kimyevi özellik bakımından bol miktarda karbon bulunması sebebiyle ışıktan ve havadan etkilenmez. Bu nedenle zamanla hiçbir sûrette solmadığından, solüsyon tarzındaki Batı usulü mürekkebe karşı üstünlüğü vardır. İs, basit bir usûlde çıra isinden elde edildiği gibi, aynı zamanda, câmilerde yakılan yağ kandillerinin islerinden de âdi mürekkep yapımında faydalanılmıştır. Öyle ki Süleymaniye Camisi'ndeki is odası bunun zamanımıza gelen örneğidir. Cami içindeki hava cereyanları hesaplanarak zeytinyağı ile yanan kandillerden çıkan islerin, Haliç kapısı üzerindeki menfezlere gidip yukarıdaki odada toplanması sağlanmıştır. İnsanların mürekkep elde edilmesinde kazandığı tarihî tecrübe, yeni oluşan medeniyetlerde, birleşimindeki maddeler ve yapım teknikleri bakımından gelişerek devam etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde is çıkarmayı meslek edinen esnafın; bal mumu, bezir yağı, neft yağı, gaz yağı gibi maddelerin usulüne göre yakılmasıyla elde edilen isleri kullandıkları bilinir. En iyi is mürekkebinin, keten tohumundan çıkartılan beziryağından elde edildiği bilinmektedir. Mürekkebin ikinci ara maddesini meydana getiren zamka, "zamk-ı arabi" denir. Zamk-ı arabi, ağaçların (çam ağacı, erik ağacı gibi) yara almış kabuk kısımlarından tabii olarak çıkan yapışkan bir sıvının adıdır.

Mürekkebi yapma usulüne bakıldığında, is elde edilecek mamüller yakılıp isler bir kapta toplanır. İs elde edilirken yanmamasına, yani isin elde edilme anında toplanan kabın çok kızmamasına dikkat edilir. Daha sonra yetecek kadar zamk (zamk-ı arabi) alınarak temiz kap içine konur. Bir miktar damıtılmış veya temiz su ilave edilir. Zamk suda iyice erimesi için bekletilir. Bal kıvamına gelince yabancı maddelerden temizlenmesi için süzülür. Zamk, belirli bir oranda hazırlanmış is ile birlikte bir havana konur. Ayrıca mazi, ekşimiş nar kabuğu suyu, bakır sülfat ve demir pası, belirli ölçülerde ilave edilerek ateşte şerbet hâline gelinceye kadar kaynatılır. Daha sonra bu karışım havan içinde, ağır ağır ve döve döve karıştırılır. Bu şekilde dövme işleminin en az beş bin defa olması gerektiği ifade edilmektedir. Necmeddin Okyay'ın mürekkep tariflerinde, bu sayı ile ilgili yaklaşık 500.000'e kadar dövme işlemi olabileceği aktarılmıştır. Güzel koku vermek istenirse bir miktar da gülsuyu ilave edilebilir. Ayrıca is mürekkebinin çok kullanıldığı eski dönemlerde, havanda fazla dövülme imkânı bulunamazsa az dövülmüş mürekkebin, kapalı bir kap içinde, hamamlardaki gibi çok açılıp kapanan kapılara veya uzun yola çıkarılan develere asılarak hareket hâlinde sarsıntı ile terbiye edilmesinin sağlandığı bilinmektedir. XVI. yüzyıl hattatlarından Revânî Receb Halîfe'nin bu maksatla bacalarına mürekkep şişelerini bağlayarak dolaştığı rivayet edilir.

Mürekkep yapımı her ne kadar nazari olarak anlatılırsa da üstattan bizzat öğrenmek gerekir. Tatbiki olarak ehinden öğrenilmezse istenilen özellikte mürekkep yapılması oldukça güçleşir.

Boya
Gülcan Aydın

Boyalar binlerce yıldır bilinen süsleme materyalidir. Geleneksel sanatlarda kullanılan boyalar toprak boyalardır. Doğada renk ve leke unsuru içeren toprakların hemen hepsinden boya üretilebilir. Doğada ham hâli aldığımız boya toprağına genel bir deyişle “aşı boyası” denir. Kızıl kahve ve tonları ile beraber sarıdan kirli beyaza kadar tonları mevcuttur.

Boya yapımı

Aşı boyamızı içinde bulunan nebati artıklardan temizleriz. Düz mermer satıh üzerine alarak geleneksel ezici bir materyal olan destiseng yardımı ile istediğimiz kıvama gelene kadar ezeriz. Sulu boya olarak kullanmak istiyorsak doğal zambak çeşitleri ve jelatin ekleyerek kâğıda tutunur hâle getirebiliriz. Parlaklık arzu ediyorsak bir miktar bal ilave edebiliriz. Boyamızı amacımız doğrultusunda terbiye etmek bizim elimizdedir. Henüz sanayi boyaları keşfedilmeden evvel renk materyalleri bu şekilde elde edilmiş ve kullanılmıştır.

Doğada Sarı Renkli Toprak

Toprak boyalar dışında renkli kayalardan, çeşitli kök bitkilerden ve kömür çeşitlerinden boya renk elde edilebilir. Günümüzde sanayi üretimi olarak da çok çeşitli ve renkli pigmentler bulunmaktadır. Oksit ve pigment çeşitlerini tıpkı toprak boya yapımında kullandığımız teknikle isteğimiz alanda kullanacağımız renk materyaline dönüştürebiliriz.

Fırça
Gülcan Aydın

Fırça

Geleneksel sanatlarımızda fırça tercihimiz genellikle eti helal veyahut bakılmasında herhangi bir beis olmayan hayvanlardan elde edilir. Çeşitli kuşların göğüs ve kuyruk tüyleri, at kılı, kedi tüyü en çok tercih edilen ve bugün hâlâ kullanılmakta olanlardır. Tüyler ve kıllar kesinlikle yapmak istediğimiz işe göre farklılık gösterir. Örneğin ebru sanatı için kalın kıllar olan at kılları tercih edilirken, tezhip sanatı için daha narin ve ince tüylere ihtiyaç vardır.

Çulluk Kuşu Tüyü

Çulluk Kuşu Tüyünden Yapılmış Fırça

At Kılı Fırça Yapımı

Fırça Yapımı

Fırça yapmak için en kaliteli tüyleri seçmek gereklidir. Bu yüzden hangi tüyü hangi fırçaya dönüştürüp, hangi işte kullanabileceğimizi çokça deneyimlemek gereklidir. Bugün piyasada bulunan tahrir, sulandırma, zemin fırçası vb. isimlendirmeler aslında malzemenin işe göre üretilmesi gerekliliği mesajını verir.

Fırça yapmak için seçtiğimiz tüyün uç kısmını makas yardımı ile çıkarıp, kalem gibi rahat kullanacağımız kamış veya ahşap gibi bir materyalin ucuna takarak fırça hâline dönüştürürüz. Böylelikle uzun yıllar kullanabileceğimiz malzememizi kendimiz hazırlamış oluruz.

*Klasik Türk-İslam
Cilt Sanatı*

Gürcan Mavili

Yazının icat edilmesi ile birlikte bir yüzey üzerine yazılmış yazıların bağlanıp saklanması ve korunması gerekliliği cilt sanatının oluşumu ve gelişimini ortaya çıkarmıştır. Cilt sanatının öyküsü yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişi içermekle beraber, 1400 yıllık bölümü ise İslam cilt yapım geleneğini kapsar.

Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer'in İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i toplatıp kitaplaştırmaları ile başlayan okuma ve yazmaya olan ilgi ile İslam kitap yapım geleneğinin ilk ürünleri verilmiştir.

Abbasiler, Emeviler, Memlukler, Büyük Selçuklular, Gazneliler, Timurlular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Osmanlı İmparatorluğu, Babür Devleti, Safevi Devleti gibi birçok İslam devletinde, İslam düşüncesi ve yaşamı ile şekillenen kültür hayatı, kitap sanatlarının gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Deri Cilt, TSM Ahmed III Kütüphanesi, No. 2830
Suverü'l-Ekâlîm.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3874. Muradî Divanı.

Yukarıda bahsi geçen devletlerin coğrafyalarında İslam kültür ve medeniyeti ürünlerinden olan kitap sanatları hususunda çok kıymetli eserler vücuda getirilmiştir. Eserler dönemlerinin üslup ve özelliklerini taşıdığı gibi günümüzde bu üslup ve özellikler dönemleri ile ilişkili adlarla ifadelendirilir. Bu çalışmalar Herat, Memluk, Rumi, Hatai, Arap ve Türk ciltleri gibi adlarla nitelendirilir.

Kenarları altın yaldız zencirekli, şemseli ve sa'lbekli bir cilt kapağı (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2333)

Dikdörtgen şemseli köşebentsiz cilt kapağı (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2138)

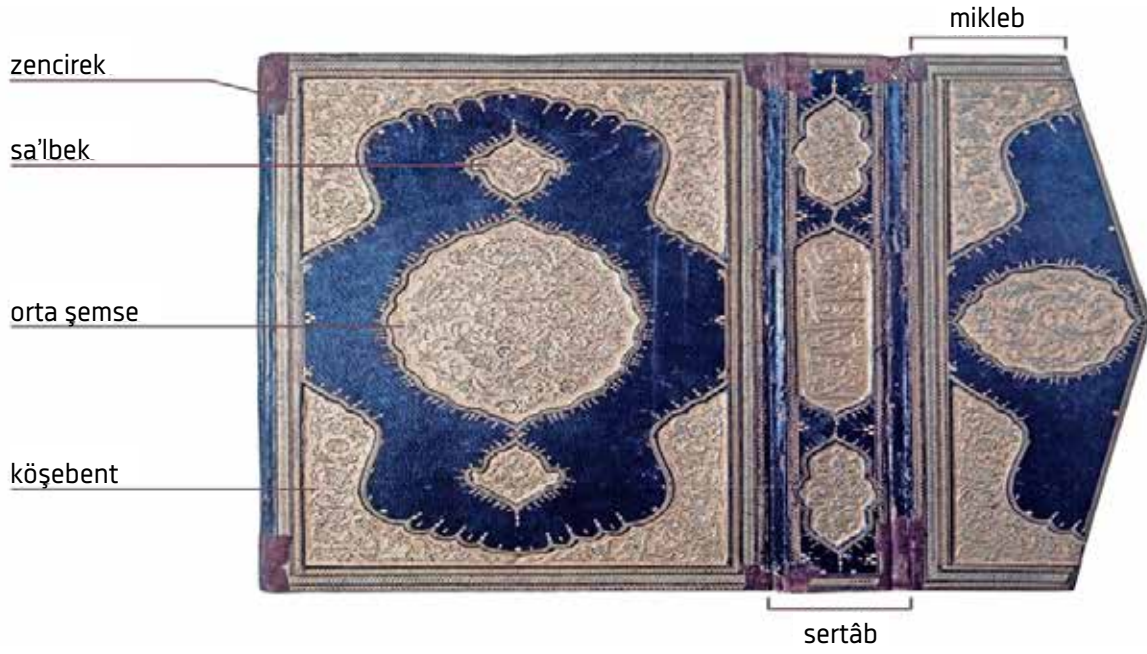
Mülemma cilt örneği, dış kapak

Müşebbek cilt örneği iç kapak

Anadolu Selçukluları ile birlikte Anadolu kültürüne has bir tavır ekseninde gelişen kitap sanatları, usta çırak ilişkisi içerisinde sistematik hâle gelmiş, üslup ve teknik özellikleri sonraki dönemlere aktarılmıştır. Bu eserlerin üretildiği yerler genellikle medreseler ve saray çevreleri olmuştur. Cilt sanatı bu sanat merkezleri içinde gelişmiş, kendine has teknik ve süsleme özellikleri ile döneme ait kıymetli örnekler üretilmiştir. XV. yüzyıla kadar kapak yüzeyine işlenen desenler, Fatih Dönemi ile birlikte kalıp kullanılarak uygulanmış, dolayısıyla kapak süslemesinin kalıcılığı sağlanmıştır. Tüm İslam coğrafyasında bölgesel farklılıklar dışında kitap kapaklarında süsleme unsuru olarak çoğunlukla şemse adı verilen beyzi bir form içine tasarlanmış bulut, hatai, bitkisel formlar, insan ve hayvan figürleri, rumi ve yazı motifleri kullanılmıştır. Şemse grubu ciltlerde kapak köşelerine konulana forma köşebent, şemsenin üst ve altına konulana forma salbek, miklep kapına konulana ise miklep şemsesi adı verilmiştir. İslam kitaplarında ayrıca çihar-guşe veya çar-guşe (dört köşe) adı verilen çevresi sahtiyan (keçi derisi) deri ile, ortası boyalı kâğıt (ebru vb.) veya kumaş (nutku, ipek, kadife vb.) ile kaplanmış kapak uygulamaları da yapılmıştır.

Klasik Türk-İslam cildi, süsleme ve boyama tekniklerine göre isimlendirilir. Cilt uygulama türleri; şemse cilt, yazma cilt, zerbahar cilt, simduz cilt, zerdüz cilt, murassa cilt, cihar-ğuşe cilt olarak isim alır. Boyama teknikleri olarak ise; alttan ayırma, üstten ayırma, sıvama, soğuk şemse, müşebbek şemse, mülevven, mülemma şemse gibi adlarla nitelendirilir. Bu tabirler klasik teknik ile yapılmış kapak süslemeleri için kullanılmıştır. Kitapların matbu olarak basılması ile birlikte kapak süsleme ve tasarımında Avrupa matbaacılık teknik ve süsleme anlayışı hakim olmuştur. Az da olsa elyazması eserlere güncel anlayışa göre yıldız baskılı kapaklar da yapılmıştır. Matbaanın hızla yayılması ve kitap üretiminin artmasına paralel olarak kapak yapım makineleri, el ciltçiliğinin yerini almıştır.

Bir cilt kapağının kısımları

Altan ayırma şemseli cilt kapağı
(Dîvân-ı Muhibbî, TİEM, nr. 1962)

XVI. yüzyıla ait murassa' bir cilt
(TSMK, Envanter, nr. 2/2107)

Birçok İslam devletinin kültür anlayışına göre şekillenmiş olan cilt sanatı, Osmanlı Devleti'nde de kendi üslubunu oluşturmuştur. Bu üslup ve teknikler usta çırak ilişkisi ile günümüze kadar ulaşmıştır. Kitap kaplarına mücellidler tarafından hâlen aynı yöntem ve ustalıklarla uygulamalar yapılmaktadır. Bu da cilt sanatının derinliği ve barındırdığı kültür birikiminin ne denli güçlü ve etkin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Günümüzde cilt sanatının en değerli örnekleri özel koleksiyonlar, müzeler ve yazma eser kütüphanelerinde yer almakta ve korunmaktadır.

Sultan III. Murad Divânı Cildi

Miklep ve lake cildin dış kapağı

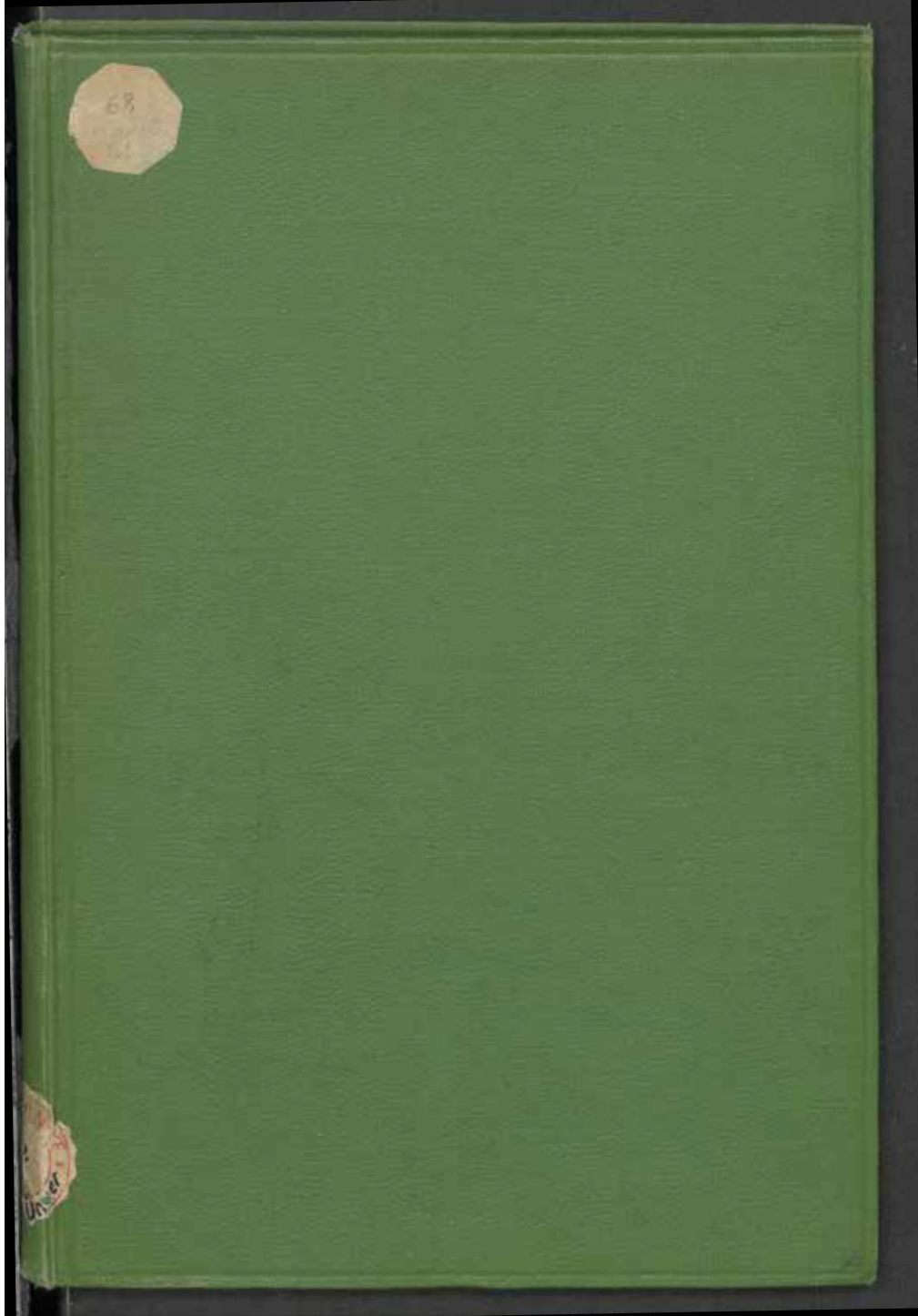

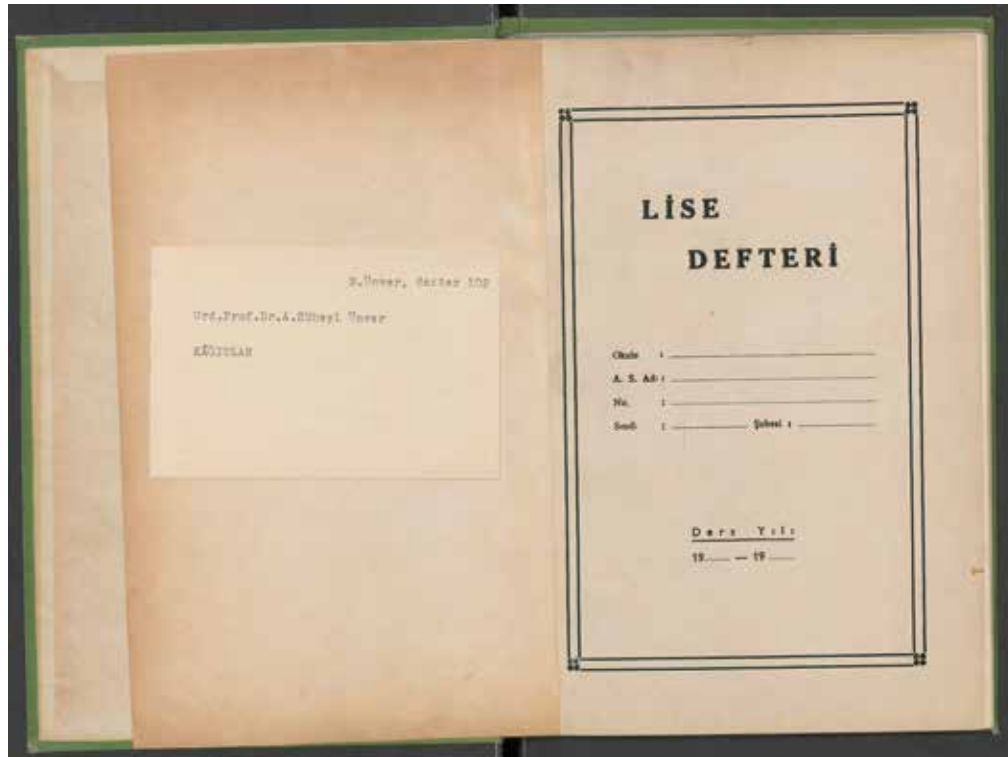
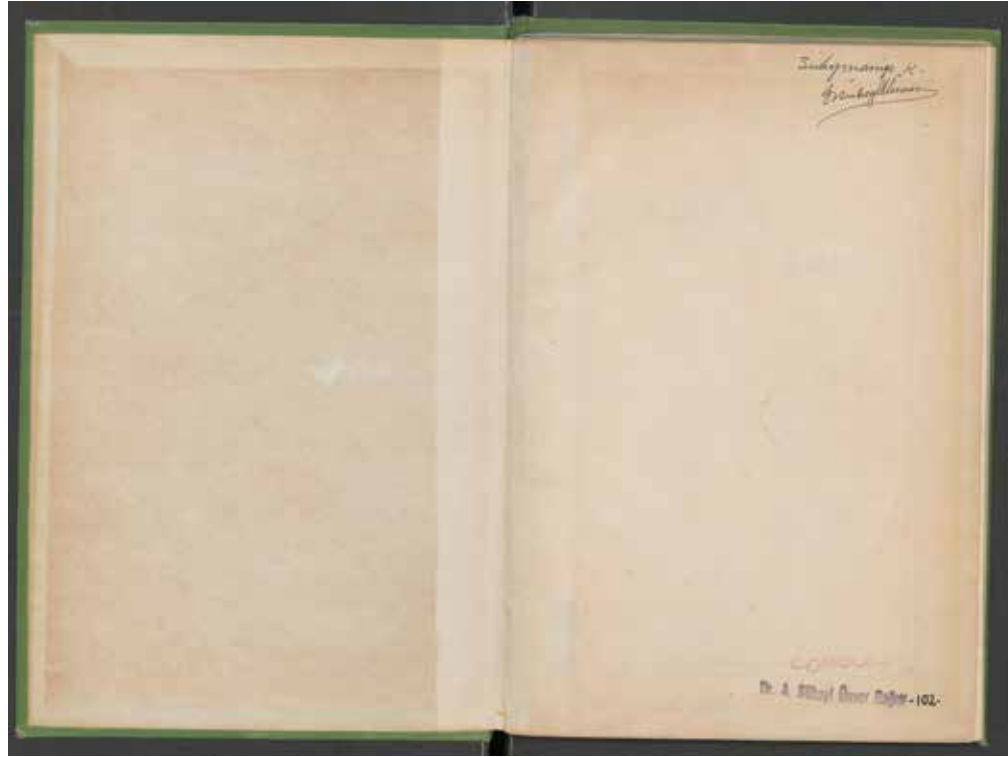
Çeşitli Kâğıt Örnekleri

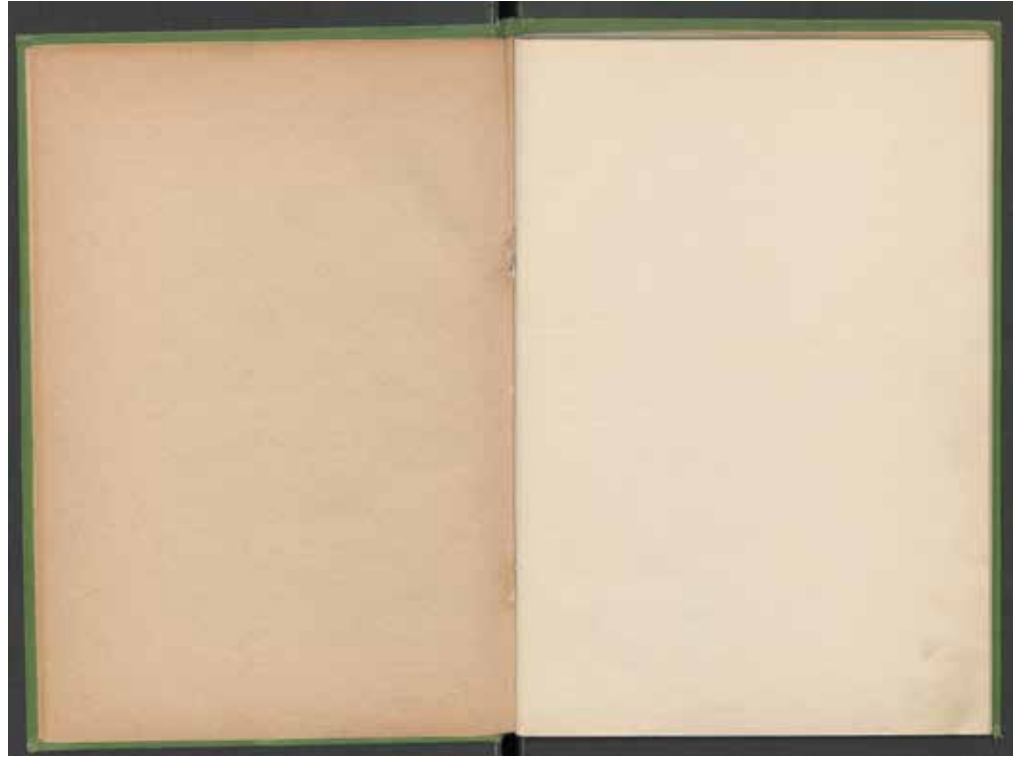
*Süheyl Ünver Kâğıt Kataloğu
Doğu, Avrupa ve Osmanlı Kâğıt Örnekleri
ASİKA*

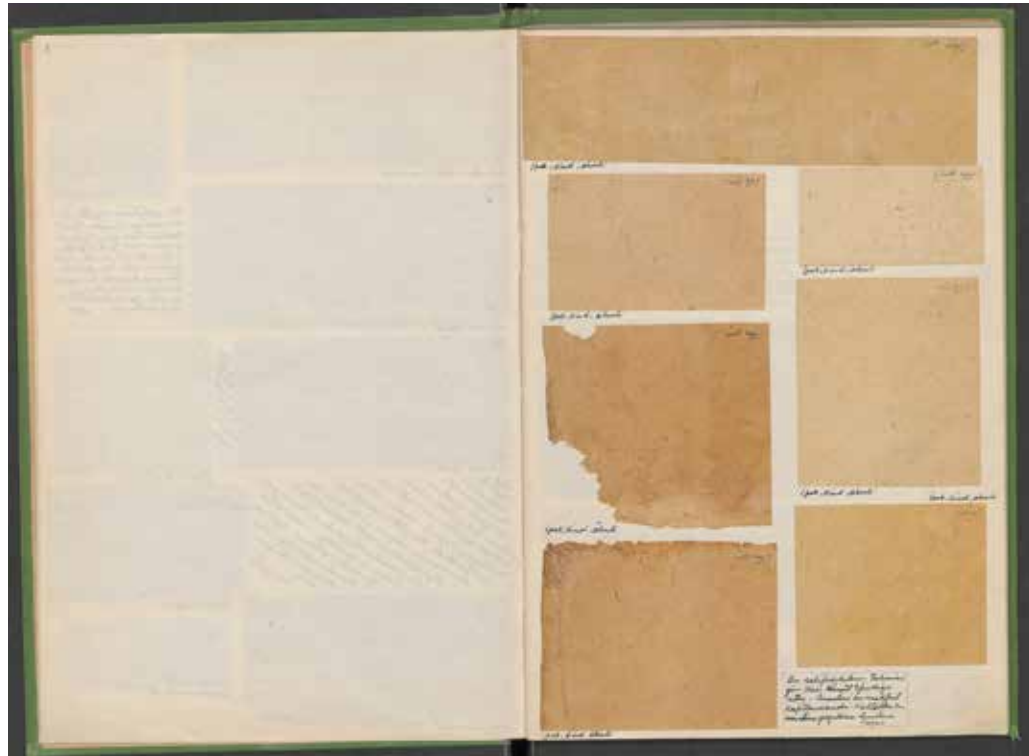
SÜHEYL ÜNVER'İN ELYAZMASI KÂĞIT KATALOĞU

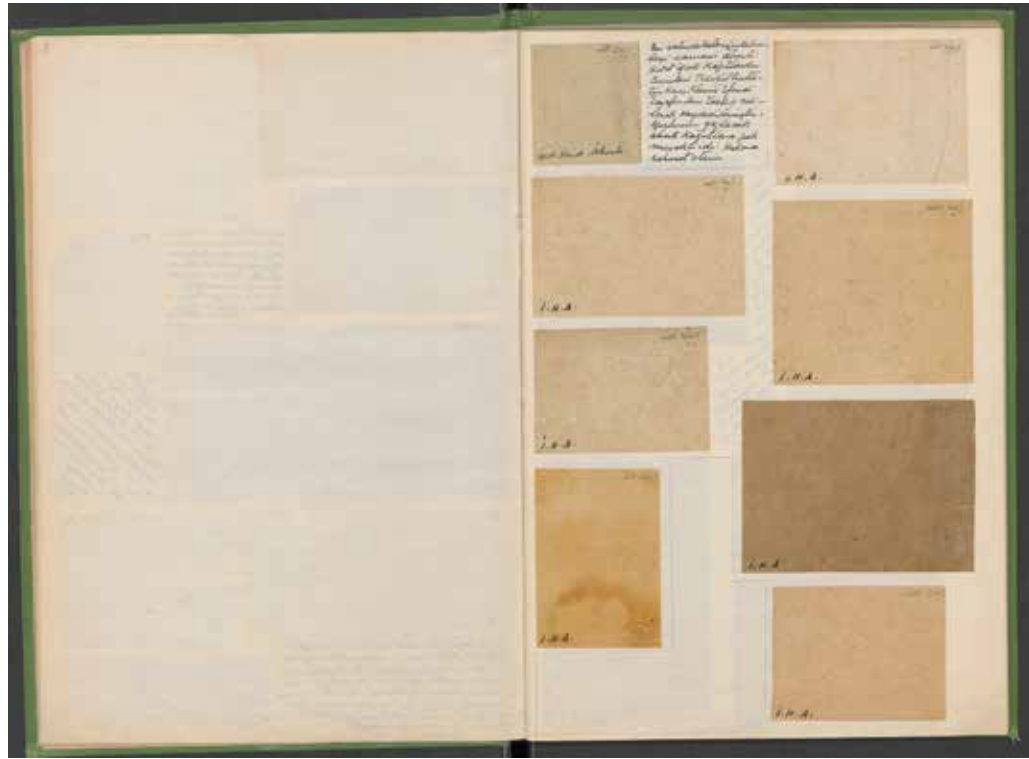
Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in (1898-1986) 1940'lı yıllarda hazırladığı ve İslâm Dünyası'ndaki elyazmalarında asırlar boyunca kullanılan el yapımı kâğıtların kataloğu. Prof. Ünver, elyazmasının boş sayfalarından kestiği küçük örnekleri bizzat hazırlayıp ciltlediği bu defterden iki adet yapmış, birini kendi kütüphanesine koymuş, diğerini ilkokuldan arkadaşısı olan Abdülbaki Gölpınarlı'ya hediye etmiştir (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Koleksiyonu, No: 102)

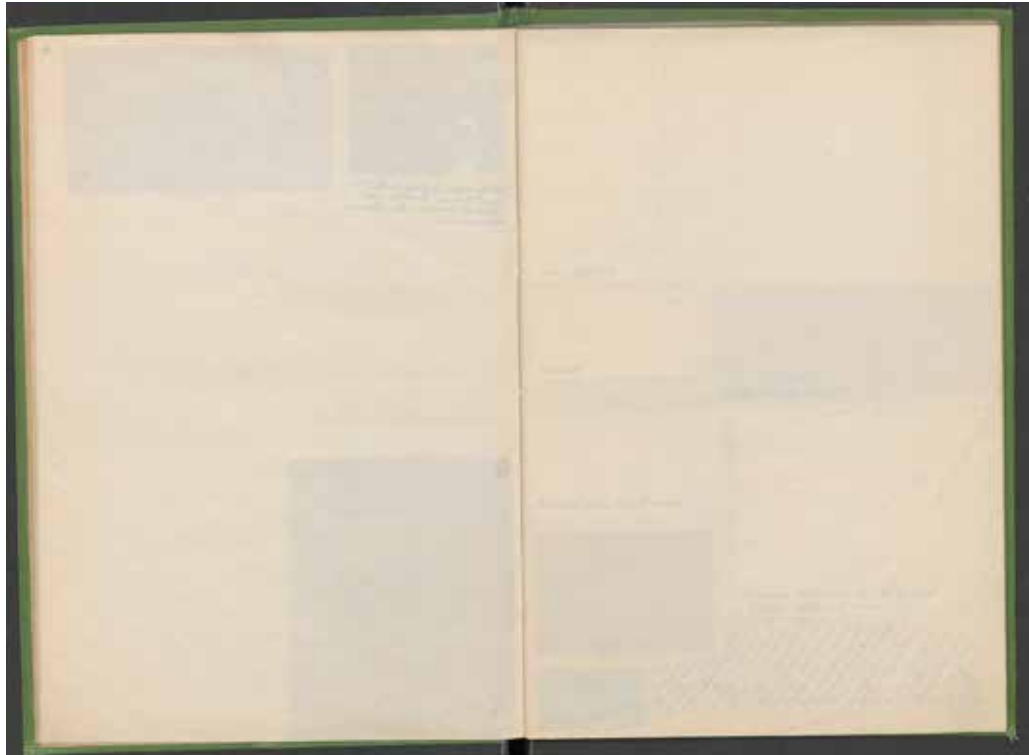
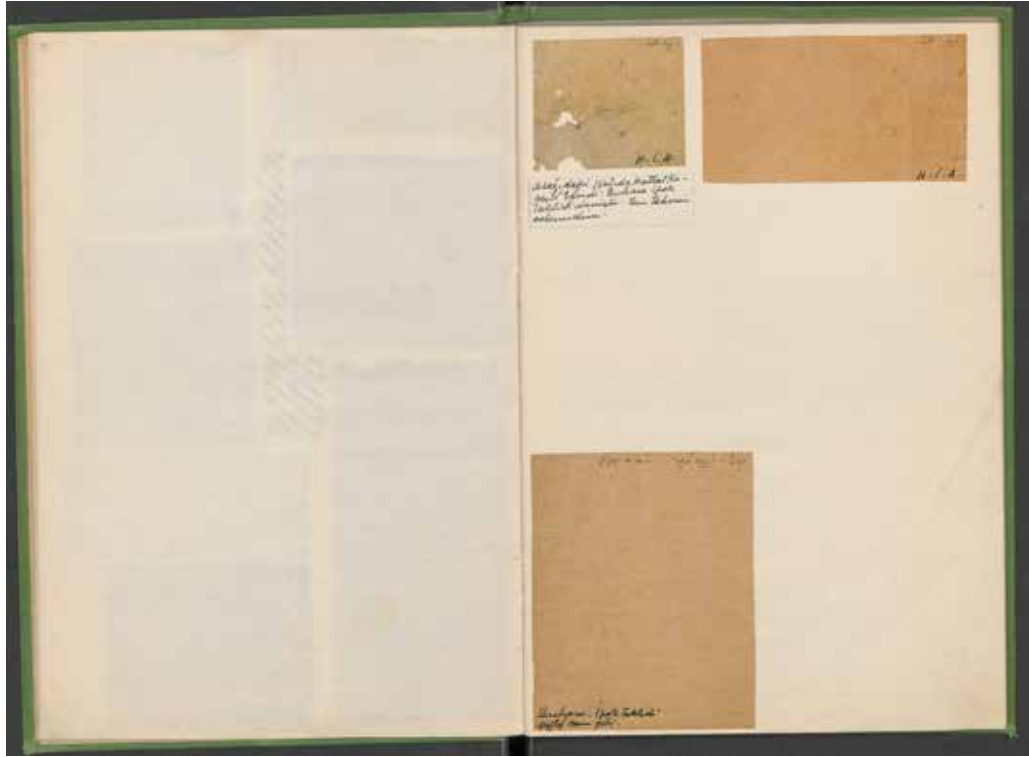

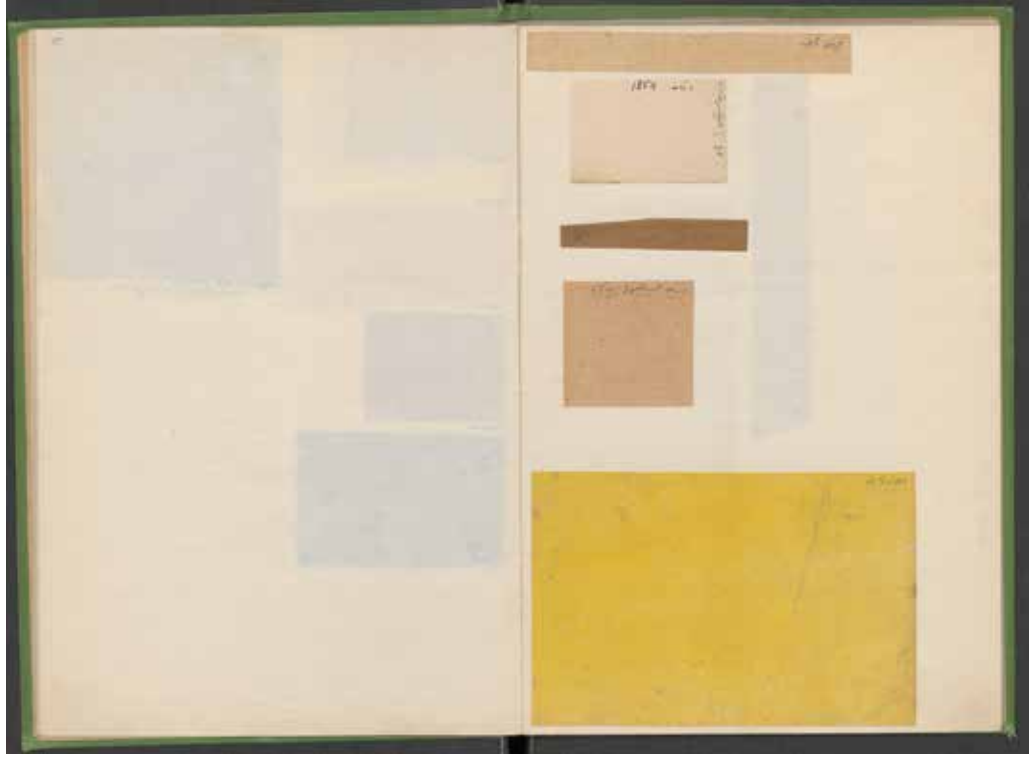

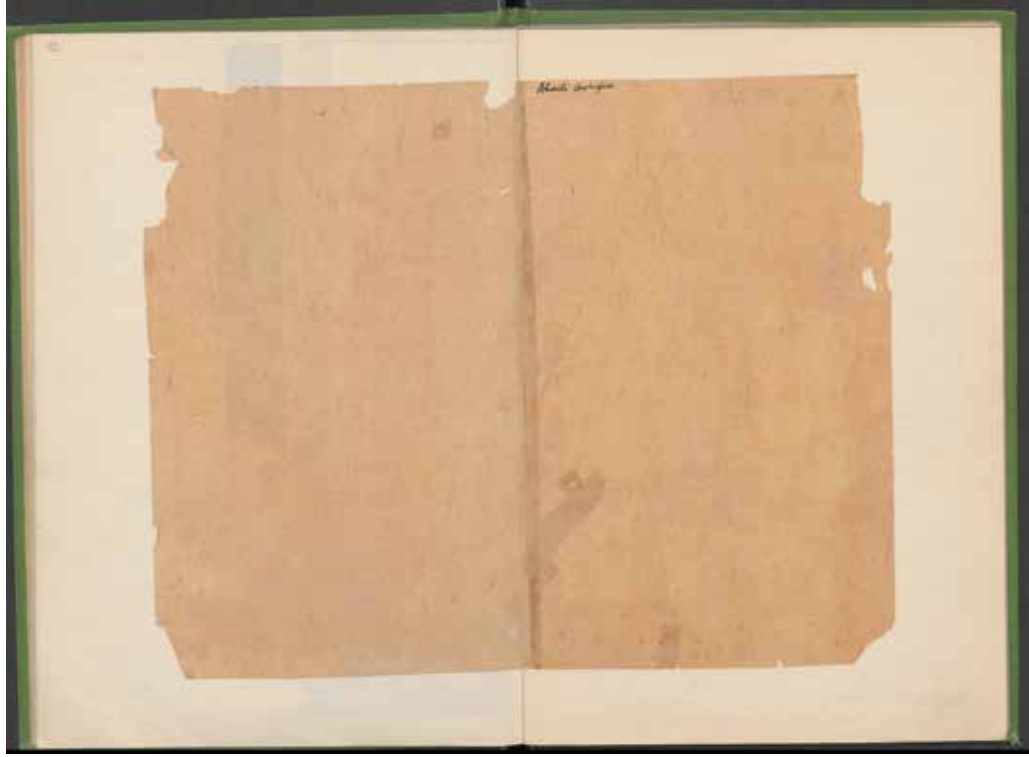

AVRUPA KÂĞITLARI

Kâğıtlar İtalya, Fabriano kâğıt fabrikasında üretilmiştir. Kâğıtların üzerinde markaya ait filigranlar bulunmaktadır.

OSMANLI KÂĞITLARI

El yazması eserlerde satırların eşit aralıklı olması için “mistar”dan geçirilmektedir. Almanya ve Avusturya’da yaptırıldığı düşünülen kâğıtlarda Sultan Reşad ve Osmanlı armalı filigranlı kâğıtlar mevcuttur.

MİSTARDAN GEÇMİŞ KÂĞIDA YAZILAN YAZI

Elyazması eserlerde satırların kâğıda düzgün şekilde yazılabilmesi için üzerinde eşit aralıklarla gerilmiş ipler bulunan mukavva benzeri ve “mıstar” denen kalın bir kâğıt kullanılır, yazılacak olan kâğıt mıstarın üzerine konur, el ile bastırılarak ip izlerinin üstteki kâğıda çıkması sağlanır ve yazı bu şekilde, düzgün biçimde yazılırdı. Mıstarın izleri bazı kitaplarda bırakılır, bazılarında ise kâğıdı düzleştirmekte kullanılan “mühre” isimli yuvarlak taşlar vasıtası ile silinirdi.

پرمقاری کند واخلنده اولق سنت
یحیانا وفتحه اونوزدقل صولایا
اودرینه اونوزوب صاغ ایاغ
دکمک سنت آرایسه عورت ایسه
ایکی یقلوبین صاغ جانیکدن جعفر
صول دزی اونوزینه اونوزمق سنت
نمازک اخینده یحیانتدن صکره صلا
دعایینی ووقمق سنت اول صاغ
یائنه صکره صولینه سلام ویرمک
سنت ودهی نمازک مکروهلری
نماز ایچنده بوینون اکوب بتمق مکروه

هتائند

MISTARDAN GEÇMİŞ BOŞ BİR SAYFA

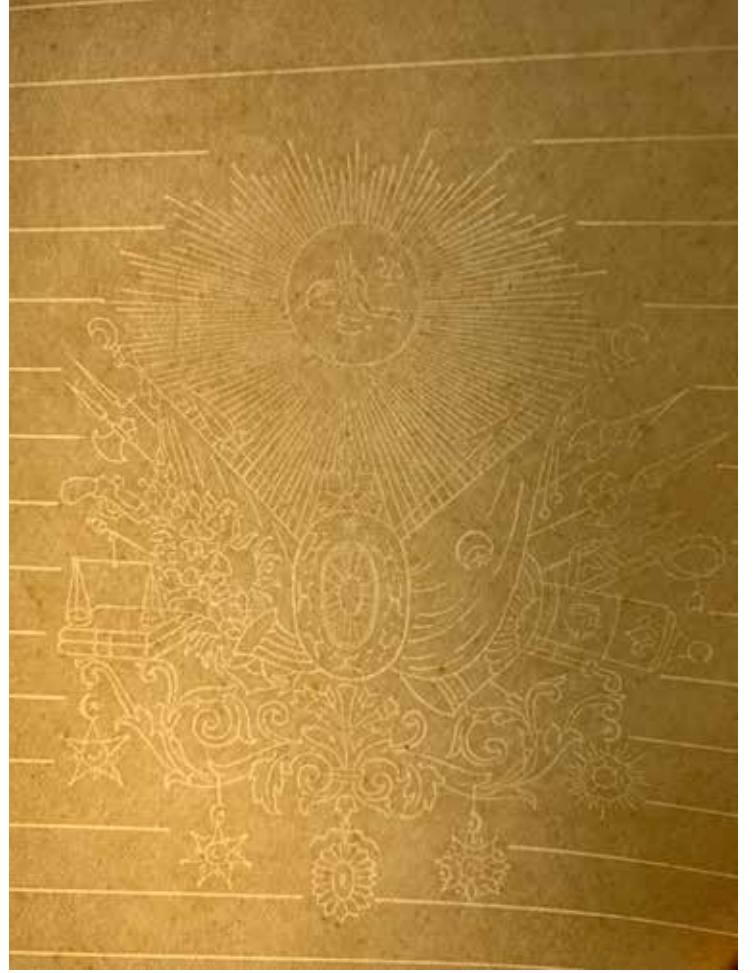
Mıstar sadece satırlar için değil, sayfalara yapılacak tezhibin yerlerinin belirlenmesi için, yani bir çeşit kalıp olarak da kullanılırdı. Bu boş kâğıtta hem satırların, hem de yapılacak tezhibin mıstar vasıtasıyla belirlenen ana hatları görülüyor.

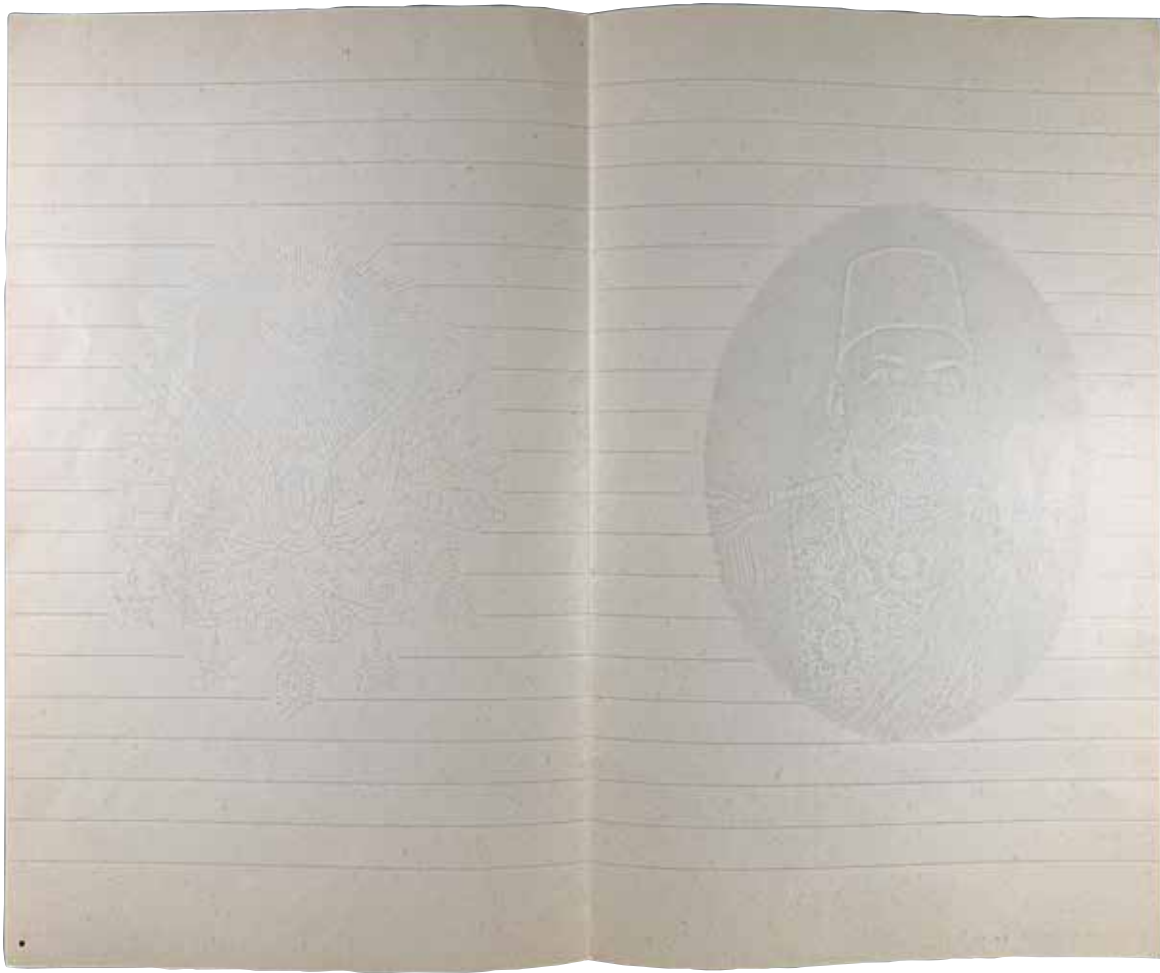

SULTAN REŞAD VE OSMANLI ARMASI FİLİGRANLI KÂĞIT

Birinci Dünya Savaşı yıllarında şehit ve gazi ailelerine ve muhacirlere yardım için faaliyet gösteren kuruluşlar, bir tarafında devrin padişahı Sultan Reşad'ın fotoğrafının, diğer tarafında da Osmanlı Devlet Arması'nın yer aldığı ufak boyda çizgili mektup kâğıtları imal ettirmişler ve bu kâğıtları satarak başış toplamışlardı. Üzerinde imal yeri ile ilgili bir kaydın bulunmadığı bu kâğıtların Almanya veya Avusturya'da yaptırıldığı tahmin ediliyor.

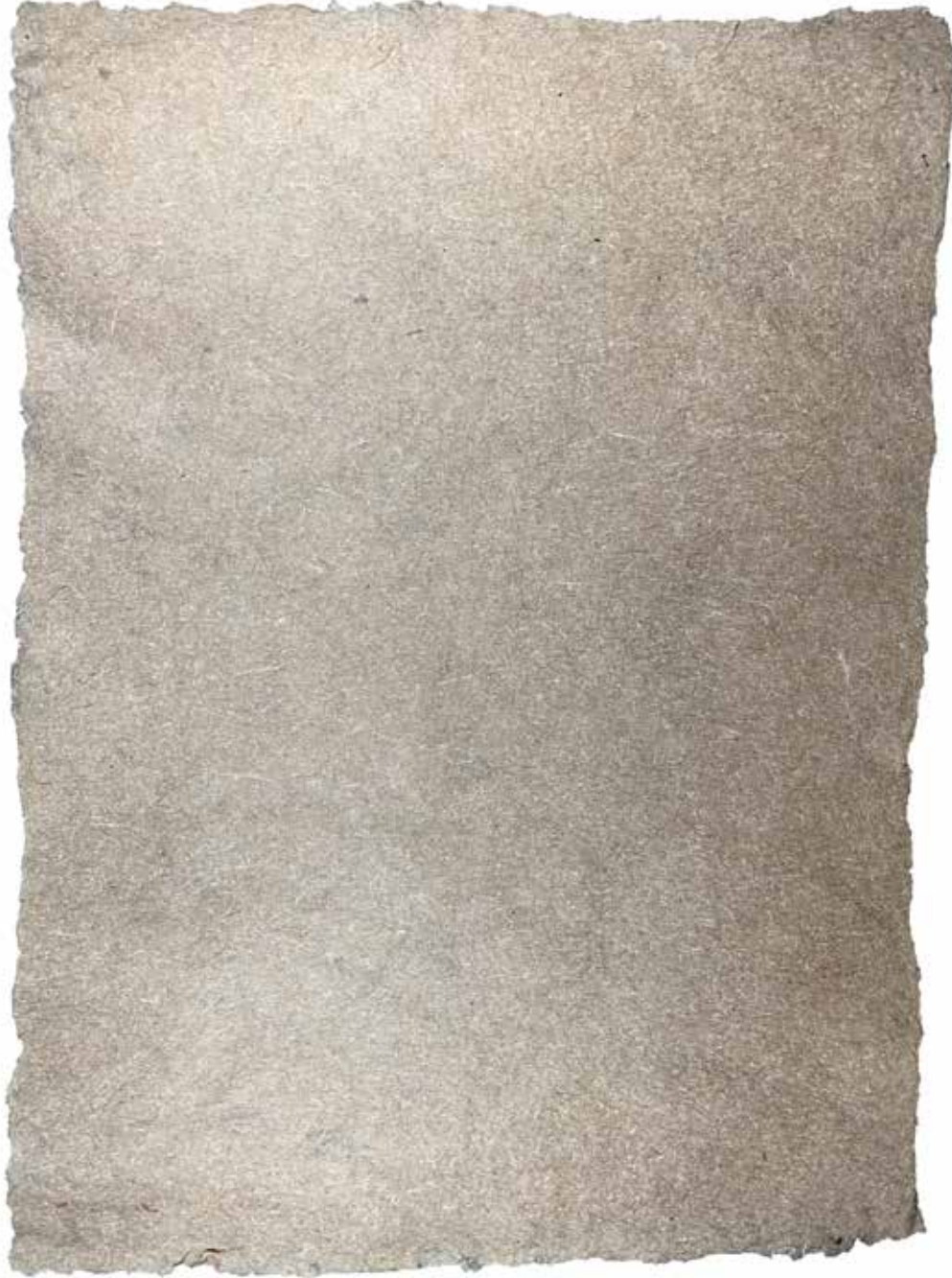

SEMERKAND KÂĞITLARI

Kâğıtlar, Nisan ayı 2021 yılında Semerkand'dan getirilmiştir. Tamamı el yapımıdır. Ham-madde olarak düttan üretilmişlerdir.

ASİKA KÂĞITLARI

ASİKA Ne Anlama Gelir ?

Asitane Kâğıt'ın kısaltılmış hâlidir. 2019 yılından beri atölyede kâğıt üretimi gerçekleşmektedir.

Asitane Vakfı tarafından üretilmiş bütün kâğıtların “ASİKA” markasıyla tanınır hale gelmesi hedeflenmiştir.

DUT KÂĞITLAR

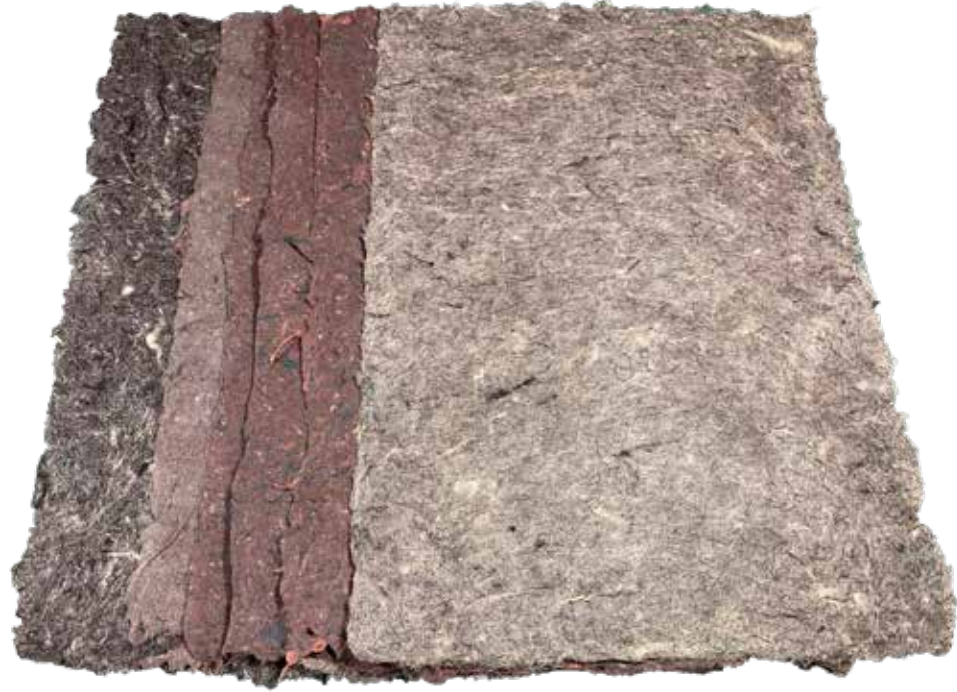
KETEN KÂĞITLAR

*Farklı Kâğıtlar Üzerine
Hat, Tezhip ve Minyatür
Çalışmaları*

Emel Sönmezışık Türkmen / Sema Yekeler

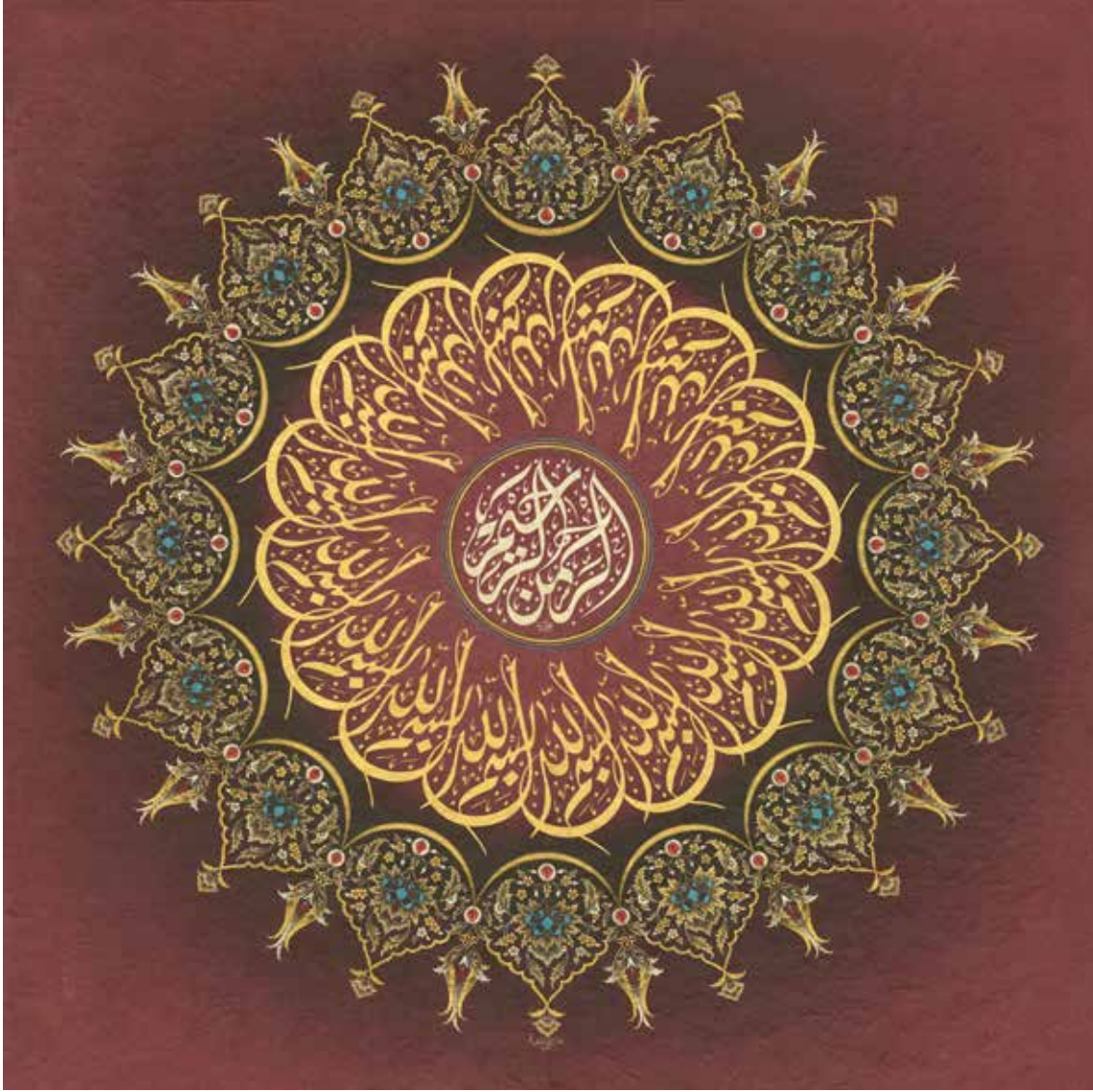
EMEL SÖNMEZİŞİK TÜRKMEN

2016 - Lebbeyk Allahümmme lebbeyk - Fatiha Suresi

Hat: Eymen Hasan Abdullah
Tezhip: Emel Sönmezişik Türkmen
Minyatür: Özcan Özcan
Ebat: 84x89

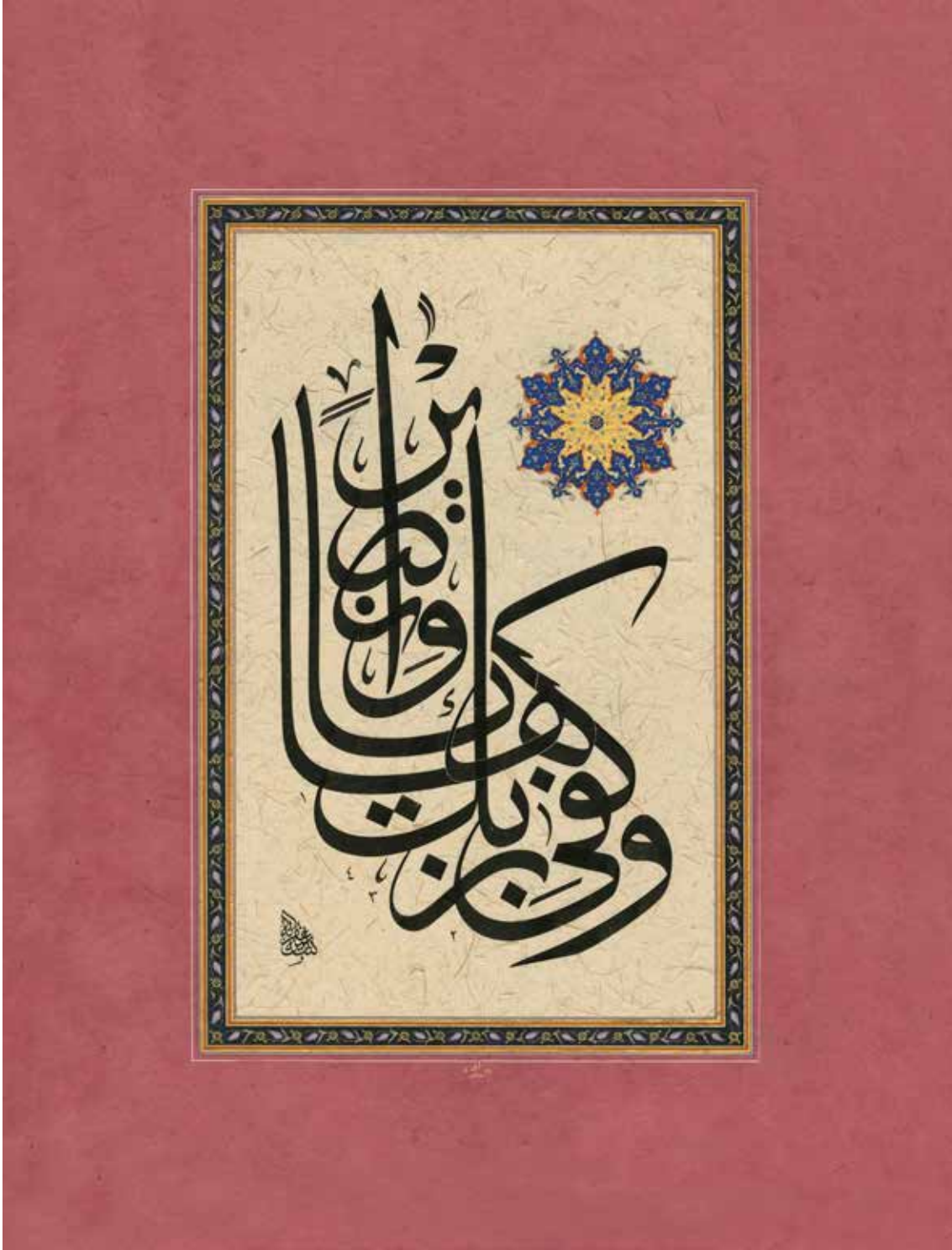
Hindistan Nepal kâğıt
Hand-made Nepal paper

2016 - Celi Divani 16 Besmele - Zerendut

Hat: Hüseyn H. Türkmen
Tezhip: Emel Sönmezışık Türkmen
Ebat: 98x98

Hindistan Nepal kâğıt
Hand-made Nepal paper

2018 - “Ve kefa bi rabbike hadiyen ve nasira.” (Furkan Suresi, 31. ayet).

Hat: Eymen Hasan

Tezhip: Emel Sönmezışık Türkmen, Burçin Yılmaz

Ebat: 48x70

Hindistan Nepal kâğıt

Hand-made Nepal paper

SEMA YEKELER

Kökler (Roots)

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 90 x 70

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 50 x 70

El yapımı ipek balmumu kâğıt üzeri akrilik, guaj, 22 ayar altın
Acrylic, gouache, gold over hand-made silk wax paper

Bağlantı (Connection)

El yapımı balmumu kâğıt (Nepal) üzerine akrilik guaj, 22 ayar altın .
Acrylic, gouache, gold over hand-made wax paper

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 90 x 70
Çerçevesiz ölçü bilgisi: 50 x 70

İstanbul

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 90 x 70
Çerçevesiz ölçü bilgisi: 50 x 70

El yapımı odun kâğıdı üzerine (Basel Kâğıt Müzesi) 22 ayar altın, guaj, akrilik
Acrylic, gouache, gold over hand-made wood paper (Basel Paper Museum)

Hamam (Turkish Bath)

El yapımı fıl kâğıdı üzerine çini tekniği ve minyatür 22 ayar altın, guaj, akrilik pigment boyalar
Acrylic, gouache, gold over hand-made elephant dung paper (Kenya) with tile and miniature technique

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 50 x 50

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 27x25

Buluşma (Meeting)

El yapımı ipek lokta kâğıt (Nepal) üzeri akrilik, guaj, 22 ayar altın
Acrylic, gouache, gold over hand-made silk lokhta paper (Nepal)

Çerçevesiz ölçü bilgisi: 90 x 70
Çerçevesiz ölçü bilgisi: 50 x 70

*Gelecekten Geçmişe
Bakış Sergisi*

İbrahim Sami Özen ve Öğrencileri

Katalogda yer alan eserler İbrahim Sami Özen'in talebeleri tarafından yapılmıştır. Eserlerde sanatçılar kâğıtlarını keten, pamuk, dut dalı ve ısırgan otundan yaparak; boyalarını toprak olarak birebir toplayıp ezerek; fırçalarını gül dalına at kılı ile sararak elde etmişlerdir. Ebru suyunda ise orijinal kitre kullanılmıştır.

Emine Özbek - Hatip Ebrusu

Ayşegül Yıldırım - Gül Ebrusu

Emine Özbek

Nurgül Carım

Ayşegül Yıldırım

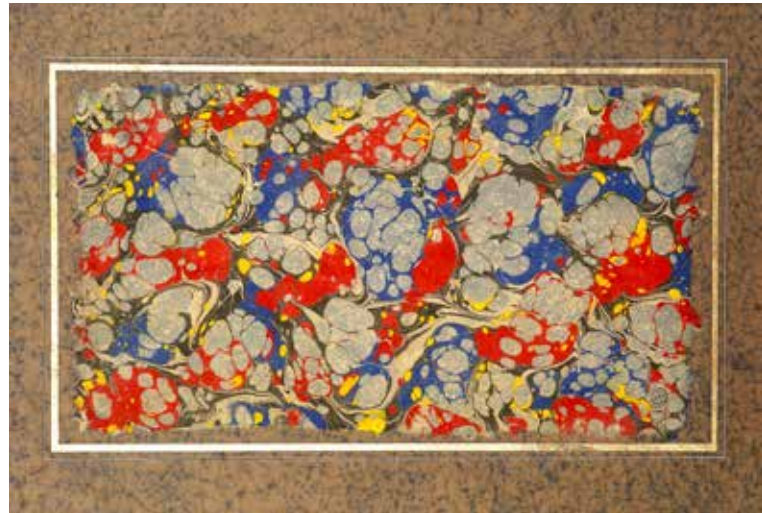
Nurgül Carım

Emine Özbek – Bülbul Yuvası Ebrusu

Emine Özbek – İcazetname

Emine Özbek – Neftli Battal Ebru

Ayşegül Yıldırım – Bûlbûl Yuvası

Ayşegül Yıldırım – Battal Ebrusu

Ayşegül Yıldırım – Hatip Ebrusu

Melek Süreyya Tok – Battal Ebru

Melek Süreyya Tok – Lale Ebrusu

Ümmügülsüm Hıdır – Hatip Ebrusu

Senanur Gündoğdu – Sümbül Ebrusu

Senanur Gündoğdu – Gelincik Ebrusu

Senanur Gündoğdu – Bülbül Yuvası

Ümmügülsüm Hıdır – Gelincik Ebrusu

Sultan Çayan – Bülbül Yuvası

Sultan Çayan – Battal Ebrusu

Nurgül Carım – Hatip Ebrusu

Nurgül Carım – Karanfil Ebrusu

Sultan Çayan – Hatip Ebrusu

Nurgül Carım – Battal Ebrusu

